

DIPUTACIÓ DE GIRONA

988

L'EMIGRACIÓ GIRONINA A
AMÈRICA (S.XVI-S.XX)

Prócoro Hernández
1996

Capítol I

Trets americans a Catalunya i colonització

Catalunya i Amèrica no han estat móns tan llunyans. La presència dels catalans es registra en quasi tota l'extensió territorial del Nou Continent, i a totes les èpoques. No és estrany que tinguem testimonis tan propers com les populars havaneres. Els catalans mengen un ingredient tan americà com el tomàquet, sense el qual no es podria fer el tan típic pa amb aquest ingredient. En el llenguatge quotidià és força freqüent l'ús de diversos topònims, com xocolata i gall d'indi, entre altres. Hom utilitza també, això sí, de manera més aviat pejorativa, la frase "fer l'indi".

En passejar pels voltants de les Rambles de Barcelona, descobrim testimonis vius dels catalans d'Amèrica, entre els quals cal esmentar, a manera d'exemple, el Palau de la Virreina. Hi ha també nombroses cases i edificis al Garraf i al Maresme, i fins i tot a l'interior de Catalunya, com és el cas de la casa Malagrida d'Olot, nom adoptat en homenatge a un indian d'aquesta ciutat. A l'àmbit polític, en èpoques més recents, hi ha hagut lligams històrics importants: a l'Havana es va constituir, el 1928, la "Constitució Provisional de la República Catalana" proclamada a l'assemblea del Partit Separatista Revolucionari Català, en presència de Francesc Macià i Ventura Gassol; és també rellevant remarcar l'elecció a l'exili, a Mèxic, de Josep Taradellas com a president de la Generalitat.

La figura de Colom, com a descobridor d'Amèrica, ha suscitat a Catalunya un interrogant, encara que hipotètic, sobre el seu origen català. Certs historiadors i estudiosos de parla catalana, sobretot en aquests darrers anys, han aportat noves dades que donen suport als nous plantejaments sobre el probable origen català de l'Almirall. Cal dir que els arguments no són convincents per a la majoria d'experts, tanmateix obre una nova hipòtesi sobre el seu misteriós origen. Com a argument suplementari, cal afegir, també, una certa tendència de Colom a tornar a Catalunya; en efecte, en arribar-hi, va anar immediatament a Barcelona per veure els reis, on va mostrar el seu botí: animals, vegetals, or, a més dels nadius indis americans. Hi foren batejats els autòctons americans, apadrinats pels propis monarques, els quals van rebre noms com Fernando d'Aragón, Juan de Castilla, Diego Colón, entre altres.

Els catalans són presents quasi des d'el descobriment. Al segon viatge de Colom (1493) ja hi van participar alguns: el cap de la missió evangelitzadora fra Bernat Boïl, encara que nascut a Aragò, va ser ermità de Montserrat; altre acompanyant va ser el missioner Ramon Pané, considerat el primer etnògraf europeu pel fet d'haver estudiat per primer cop els costums i creences dels indis a l'Hispaniola (República Dominicana i Haití); el cap d'expedició en la missió militar Pere Margarit, originari de les comarques gironines i Miquel Ballester, que seria més tard alcalde de la fortalesa de Concepción de la Vega de la Hispaniola.

Pel que fa a l'àmbit quantitatiu, cal observar que la emigració catalana a Amèrica mai va estar nombrosa, i menys encara si la comparem amb la d'altres zones peninsulars, llevat de la registrada en l'etapa anomenada antillana, en la qual el nombre de catalans superava el d'altres zones. Durant els primers segles de colonització, XV, XVI i XVII, hom remarca una presència catalana reduïda, tanmateix els catalans són, qualitativament, personatges de relleu ben situats en l'administració colonial; en efecte un nombre considerable hi va exercir tasques de preeminència. Durant aquesta etapa, Castella va considerar el comerç amb Amèrica de la seva exclusivitat. Així, doncs, els forasters n'estaven exclosos, i entre ells en formaven part els catalans. Aquesta mesura restrictiva sembla que no es va aplicar amb rigor; un cert nombre de catalans van poder, sense grans problemes, fer comerç a través de la ciutat de Cadis, punt de trobada de la activitat comercial que es feia amb els territoris d'ultramar. A partir de finals del segle XVIII va haver un canvi: Castella obre les portes al comerç amb Amèrica. A partir d'aleshores creix la presència dels catalans en aquest continent. Pel que fa al segle XX, cal fer esment de l'exili republicà, en el qual havia un nombre important de catalans.

*****

Capítol II

Gironins i dades quantitatives

Parlar sobre els catalans de les comarques gironines establerts a Amèrica és un tema ben justificat per fer un estudi. En efecte, la història de la seva presència en aquest continent és fecunda. Els darrers treballs dels investigadors, tant els quantitativs com els qualitativs, aporten una informació sobre un nombre considerable de catalans originaris de Girona, l'obra dels quals en nombrosos casos és rellevant. Figuren a tots els països d'Amèrica: la del nord, la del centre i la del sud. Molt sovint, hom sap dels catalans d'Amèrica només l'obra feta a Catalunya i res o molt poc de la que van fer al continent americà; tan sols es té la notícia que van emigrar-hi. La gran diversitat d'activitat dels catalans no permet de fer un estudi exhaustiu per manca de dades suficients. En l'exposició, es considerarà el camp quantitativ i sobretot el qualitativ, atès que la informació és més abundant, i també més interessant i fàcil de comprendre pels lectors menys familiaritzats amb temes històrics. Malgrat la limitació de fonts d'informació, no es deixarà de banda un cert anàlisi quantitativ, sempre que es pugui. Hom estudiarà més l'aspecte qualitativ per a aprofunditzar i conèixer més en detall l'obra més destacada dels catalans gironins.

Pel que fa a l'ordenació de la informació, el procediment dans l'elaboració serà la classificació per branques d'activitat i de manera cronològica.

Boyd-Bowman demostra amb dades que la presència catalana a Amèrica va estar molt reduïda en els primers segles de la coonització: el 1,1% en el període 1493-1539, el 0,6% en el de 1540-1579 i el 0,2% en el de 1794-1796. L'emigració catalana a Amèrica no va ser important fins el darrer terç del segle XVIII. Tanmateix, pel que fa al comerç amb aquest continent, segons els darrers estudis, no va estar tan migrat com s'havia dit fins no fa molt.

Quant al moviment migratori provinent de Girona, Josep M. Delgado Ribas, a través d'un estudi (¹), dona algunes dades interessants i força significatives. Ha estudiat el cas de 1263 emigrants catalans segons la seva procedència, distribució i el seu establiment a Amèrica. Hi remarca com a predominants els llocs de Barcelona, Vilanova, Sitges i Mataró, amb 304, 255, 157 i 152 migrants respectivament. Pel que fa als llocs de Girona, surten més Tossa, Lloret de Mar, amb 80 i 47 migrants respectivament, i altres com Blanes i Sant Feliu; els dos primers amb un nombre molt proper al de Barcelona i Maresme. S'hi observa també emigrants de l'interior de Girona: Figueres, La Bisbal, Castelló d'Empúries, Girona (ciutat), Arbúcies i Ripoll.

---

¹ "La emigración española en América Latina durante la época del comercio libre (1765-1820). El ejemplo catalán" dins de 3 Jornades d'Estudis Catalano-Americans Comissió Amèrica i Catalunya, 1992.

Un dels historiadors que darrerament ha estudiat aquesta època és Jordi Maluquer de Motes. Segons un treball seu⁽²⁾, hi havia, al voltant de 1860, 13.500 catalans establerts a Amèrica, prop del 0,8% del nombre total d'habitants del Principat, percentatge que és força reduït. Si tenim present la taxa, veurem el seu pes real. A partir del saldo de sortides cap a Amèrica i els retornats, obtindrem que la taxa migratòria anual és de 0,25/0,35 per cada mil habitants, que és baixa.

Capítol III

Destinació dels catalans i gironins

Quant als països de destí cap a Amèrica, els dos focus principals d'atracció són, d'una banda, Cuba, Puerto Rico, la costa nord-americana i mexicana, i, d'una altra, l'àrea de la zona de la Plata. Cuba és el centre d'immigració catalana més important durant els dos primers terços del segle XIX. L'emigració catalana a Amèrica és principalment masculina.

L'emigració catalana a Cuba a mitjans del segle XIX és de 19,7%, percentatge rellevant si tenim com a referència el 80,3% d'emigració corresponent a la resta d'Espanya.

Comerciants catalans a Cuba dins del conjunt d'espanyols

---

² "L'emigració catalana a Amèrica durant la primera meitat del segle XIX. Una valoració global, dins 3 Jornades d'Estudis, Comissió Amèrica i Catalunya 1992, 1990. p. 161. (Aquesta entitat es va crear arran dels esdeveniments de 1992 per la Generalitat de Catalunya).

<u>Llocs</u>	<u>1 catalans</u>	<u>2 espanyols</u>	<u>Tot</u>	<u>1/2 %</u>	<u>1/3%</u>
Santiago	1.582	1.859	2.431	85,1	65,1
l'Havana	373	946	1.258	39,4	28,6
Altres àrees	102	237	327	43,0	31,2
Total	2.075	3.042	4.016	68,2	51,7

Hi remarquem tant a Santiago com a l'Havana grans percentatges de catalans sobre el total, i són més importants si els comparem amb les xifres referides als espanyols.

Pel que fa a l'origen d'aquests emigrants a Cuba, Maluquer dona les dades següents, en les quals hi ha gironins establerts a Santiago i a Puerto Príncipe.

Localitats de naixament dels comerciants catalans

Sitges	324	Begur	32
Snt Pere de Ribes	105	Vendrell	27
Barcelona	84	Vilanova	26
Sant Feliu de Guixols	49	Calella	24
Matarò	44	Vilaseca	18
L'Escala	44	altres	175
Lloret	36		
		T O T A L	970

Remarquem que els gironins són força nombrosos. Dins del conjunt dels pobles catalans, els gironins ocupent el segon lloc, i són originaris més aviat de la costa. La comarca del Garraf registra

un gran nombre, on hom sap que l'emigració va ser més important, però cal dir que ho és també remarcable a la zona gironina. Barcelona registra, proporcionalment, una emigració reduïda, fins i tot superada per Sitges i Sant Pere de Ribes.

Capítol IV

L'activitat del comerç

Encara que una gran part de catalans es dedicava al comerç, hi havia també catalans d'altres professions, com mestres d'escola, intel·lectuals, bisbes i fins i tot bandolers i pirates.

La documentació sobre els protocols notariais de Barcelona dona informació sobre els comerciants catalans a partir de 1835. Hi apareixen les llicències donades per fer comerç al continent americà. Cal dir que aquestes dades no són una informació d'emigració en el sentit estricte, però en tenen una relació. Segons César Yáñez, hi es troben dades d'emigrats originaris d'alguns llocs de Catalunya, entre les quals també n'hi ha de Girona.

A partir de les dades següents, hom remarca que en els primers anys, un cert nombre de catalans de Sitges emigra a Amèrica. Pel que fa als altres llocs, no es coneixen les dades, llevat del cas del Maresme. Quant a Girona, hi figuren dades només a partir de 1824, data en la qual Sant Feliu de Guíxols registra la remarcable xifra de 202 emigrats, molt superior a les d'altres indrets. A partir de 1835, es registren dades que fan referència

a nombrosos pobles i a la mateixa Barcelona, la qual té quantitats més considerables. Pel que fa als pobles, Sant Feliu de Guíxols supera la resta de pobles, amb dades semblants. Hom remarca a Sant Feliu de Guíxols dades contínues de 1835 fins el 1862, quasi sempre més importants que les dels altres pobles, llevat de Barcelona, que registra dades més importants.

*****

Capítol V

Distribució geogràfica, alguns casos gironins

Quant als països de destinació, en el mateix període, Sant Feliu de Guíxols ocupa el segon lloc, després de Barcelona, en nombre d'emigrants catalans a Amèrica: Barcelona 2.539, St Feliu de Guíxols 1.568, Arenys de Mar 166, Maresme 172, Sitges 223 i Vilanova 102. Els països d'emigració, són, per ordre d'importància, Cuba, Puerto Rico, Uruguai (Montevideo), Argentina (B. Aires), Brasil, EUA, Ultramar. La distribució de l'emigració de S. Feliu és: Cuba (843 emigrants), EUA (249), P. Rico (222), Montevideo (88), B. Aires (24), Brasil (23). Sant Feliu de Guíxols, llevat de Barcelona, és, de lluny, el segon poble més important en relació amb els altres pobles.

Yáñez també dona dades, classificades per professions, de tres llocs: Barcelona, Sant Feliu de Guíxols i Arenys de Mar. Cal dir que aquestes es refereixen a períodes diferents. És obvi que el nombre d'individus registrat a Barcelona en cada professió és superior al dels altres llocs. Sant Feliu de Guíxols supera en nombre a Arenys de Mar, llevat en el cas de l'ofici d'industrial

i d'artesa i de marin. Cal observar que d'aquest lloc va emigrar un grup important de comerciants i mariners; aquests darrers sortien de l'escola de pilots de mar d'aquesta ciutat.

Yáñez fa una comparació per grups d'edat entre San Feliu de Guíxols i Arenys de Mar. Segons les seves dades (Jornades 3res p. 286), una gran quantitat de joves de 15 anys de San Feliu emigra, després ho fan també els de 16 i 17. En canvi pel que fa a Arenys de Mar, també emigra un nombre important de joves de 15 anys, però, a diferència del primer poble, emigren també adults de 19 anys. Tanmateix, les quantitats registrades en aquest segon poble són molt més reduïdes. Quant a dones emigrants, segons Yáñez (idem p. 287), el 18,6% eren de Sant Feliu de Guíxols, 15,1% d'Arenys de Mar i 3,1 % de Sitges.

Capítol VI

Evaluació general quantitativa i Girona

De manera general, i com sempre, una gran majoria de catalans era originària de la costa, des de la comarca del Garraf fins l'Empordà. Els llocs de destí, durant les dècades centrals dels segle XIX, són principalment Cuba i Puerto Rico, i menys el Río de la Plata, Brasil i, molt ocasionalment, els Estats Units.

Les dades sobre l'emigració catalana a Amèrica durant el període de mitjan segle XIX són escasses. Tanmateix, Yáñez afirma que Catalunya, en relació a tot l'actual Estat espanyol, superava la taxa mitjana d'emigració, i la província de Barcelona era de les

que més emigrants aportava, conjuntament amb les zones del nord peninsular i Canàries. L'autor aporta dades, tretes dels passaports de destí sobre els catalans que marxaven cap a Amèrica, durant el període 1860-1861. Hi hom observa que, llevat de Barcelona, Girona és la província que registra més emigrants cap a Amèrica, principalment a Cuba i a Puerto Rico. Dins el conjunt de dades per a tota Catalunya, els llocs de destí més importants eren: Cuba, Puerto Rico, i en menor grau Uruguai (Montevideo).

En comparar les quatre províncies de Catalunya, Barcelona registra més catalans, però després ve Girona amb una població catalana de lluny molt més gran que la de les altres dues províncies. Quant al total general, Catalunya va registrar en aquest període 7.648 i tota Espanya 52.813. Els llocs de preferència d'anada dels gironins és Cuba, Puerto Rico i els Estats Units d'Amèrica; en canvi, pel que fa a tota Catalunya, els catalans emigren més a Cuba, Estats Units d'Amèrica, Argentina i Uruguai.

A partir de les dades disponibles de les inscripcions d'espanyols en el Llibre Registre del Consolat espanyol (RCH), des de 1900 fins el 1926 -menys els llibres del període de 1910 a 1912, el 23% del total, 750 000 espanyols haurien viatjat a Cuba entre 1900 i 1926. A més, hom disposa de dades quantitatives d'alguns

zones en certs períodes. Quant al primer quart del segle XX, a la mateixa font (Citació del Cubà) s'hi han identificat 3 957 catalans, el 1.5% sobre la totalitat d'espanyols.

Entre altres causes de l'emigració gironina i tota la catalana, hi contribueix una certa expansió comercial de Catalunya durant el període del "lliure comerç", sobretot en els primers decennis del segle XIX. Altres causes que s'han d'afegir és la crisi de determinats sectors catalans a nivell local, com són els casos de les drassanes, les exportacions agrícoles, la indústria surera i la tapera. Cal dir que, fins tot, la mateixa emigració constitueix una altra causa, ja que redueix el nombre de consumidors d'aquelles zones més afectades.

Capítol VII

TOPONÍMIA DEL NOM GIRONA ("GERONA")

A Cuba, existeix una ciutat anomenada Nueva Gerona. És capital de l'actual Isla de la Juventud, anteriorment coneguda com a illa de pins, prop la costa SO de Cuba. Colom, en el segon viatge, va arribar a aquesta illa, la qual, aleshores, va anomenar La Evangelista. La denominació de Nueva Gerona apareix per primera vegada l'any 1826. El governador Francesc Dionís de Vives va intentar l'explotació i colonització de la illa i va donar el nom de Colonia Reina Amalia a la capital (1830). Fracassada la colonització, aviat va servir de lloc de deportació.

A l'etapa d'independència i durant el protectorat dels Estats Units d'Amèrica, es va construir un presidi prop de Nueva Gerona, on encara van ser empresonats Fidel Castro i els principals dirigents de la revolució cubana, després de l'assalt de la caserna Moncada (1953). Castro, en arribar al poder, va suprimir el presidi i va donar el nom d'Isla de la Juventud a la illa. Nueva Gerona tenia al voltant de 30.000 habitants el 1981. Els principals recursos són l'aranja, les pedreres de marbre, la pesca de la llagosta i l'esponja i el turisme. Porten també el nom de Gerona una platja i una font d'aigües termals.

Aquest topònim existeix també a altres països. Als Estats Units, "Gerona Avenue" al barri de San Gabriel de la ciutat de Los Angeles i "Gerona Avenue" al comtat de Coral Gables, a Miami. A

Colòmbia, un barri de Medellín es diu també "Gerona". N'hi han carrers: un al barri de Castellana de la ciutat de San Juan a Puerto Rico i al barri de Nuñoa de Santiago (Xile). A la província de Buenos Aires, un nucli de població, del partit de General Sarmiento, s'anomena Villa Gerona.

(dins d'un quadre)

Grans etapes d'immigració catalana a Amèrica:

- 1493-fins darrer quart del XVIII: nombre reduït de catalans, encara que molts d'elles ocupen llocs de preeminència;
- darrer quart del XVIII-fins quasi el final del XIX, molta presència, sobretot a les Antilles;
- final del XIX-fins el primer quart del XX, baixa el nombre;
- després del quart del XX, s'incrementa una mica, i és més remarcable després de la guerra civil, durant l'etapa de l'exili.

Capítol VIII

Els aventurers

El pilot Joaquim Collar i Serra (Figueres, Alt Empordà, 1906 - Guacamayo, Mèxic, 1933) va ser un figuerenc que va sobresortir en l'àmbit de l'aviació, no només de Catalunya, sinó també de l'Estat espanyol; és, sens dubte, també un dels pilots rellevants del continent europeu en aquest camp. Era fill d'un empleat del castell de Sant Ferran de Figueres, cadet de l'acadèmia de

cavalleria als quinze anys, als vint-i-un va ser també cadet de l'aviació, posteriorment professor a l'escola de pilotatge d'Alcalà d'Henares (Madrid). El 10 de juny va ser protagonista d'una transcendent aventura d'aviació. Acompanyat del comandant Barbarán, va sortir de l'aeròdrom de Sevilla amb l'avió "Cuatro Vientos" per a emprendre un vol trasatlàntic per la mateixa ruta seguida per Colom. Va tardar 39 hores de travessia fins arribar a Camagüey (Cuba). Es van traslladar a l'Havana i després a Mèxic. El 20 de juny va desaparèixer a Guacamayo (Mèxic). Hom sap que van dormir a un ranxo indi. Posteriorment, van ser assassinats, però no se sap la causa ni per qui. Juntament amb l'esmentat Barbarán, és considerat el capdavanter de la ruta aèria colombina.

Salvador Fàbregues (Empordà, inici s. XX) va ser un aventurer paracaigudista. En esclatar la Guerra Civil Espanyola va anar a Le Havre (França). Va viatjar a un vaixell com a polissó amb destinació als Estats Units. Va passar per Houston, d'on va marxar cap a Nova York. Amb perill de deportació constant, el català Garriga li va evitar la deportació, però va ser empresonat. Quan va esclatar la segona guerra mundial es va presentar com a voluntari a l'exèrcit nord-americà, però no el van acceptar. Després va viatjar per Pèrsia, l'India, Austràlia, Sud-àfrica i a l'illa del Pacífic de Guadalcanal. Va retornar als Estats Units, on, a Texas, va ser instructor a un campament militar, com a voluntari. Va formar part del "batalló de la mort" de paracaigudistes, on hi havia molts estrangers. Va intervenir

en el desembarcament de tropes a l'Àfrica, a Alger; ell va passar a Tunis, on va fer d'instructor dels paracaigudistes francesos. El van agafar presoner a una missió entre els antifeixistes italians. Va ingressar al camp de concentració d'Austria. Va fugir i va intervenir en la batalla a Murano, on el seu exèrcit va derrotar l'italo-alemany. Arran del seu coneixement de diverses llengües, el van nomenar governador i cap militar d'aquesta ciutat italiana. Va guanyar la medalla del Distinguished Service. Va retornar a Nova York, on finalment va aconseguir la nacionalitat americana.

Capítol IX

Científics del XIX

(en un quadre)

S. XIX-XX: Josep Antoni Vandellòs, cofundador de l'Institut d'Estadística de Veneçuela. XX: Miquel Garganta, catedràtic de Ciències Naturals a Colòmbia, autor d'obres de botànica de temàtica colombiana; Josep Cuatrecasas, botànic, autor d'estudis sobre les plantes andines i el cacau; Marcel Santaló, director de la secció de ciència a l'OEA, matemàtic i cosmògraf; Lluís Antoni Santaló, guanyador del Premi Nacional de Ciències a l'Argentina; Jesús Tharrats, catedràtic de física a Puerto Rico.

Josep Antoni Vandellòs i Solà (Figueres, Alt Empordà, 1899 - Ithaca, Nova York, 1950) va ser un economista i demògraf molt actiu. Va obtenir la llicenciatura en dret a Barcelona el 1921. Becat, va estudiar estadística a la Universitat de Pàdua

(1924-1925). Va residir a Londres (1925-1926), on va especialitzar-se en qüestions bancàries. Un any després era cap d'estadística del Foment del Treball Nacional de Barcelona, membre de l'Institut Internacional d'Estadística de l'Haia. Com a especialista, va ser director de la pàgina econòmica de la revista La Publicitat. Va ser president de l'Associació de Comptables de Catalunya (1929), assessor tècnic de la Conferència de Cambres i Associacions Americanes de Comerç de Barcelona i sots-director de l'Institut d'Economia Americana de Barcelona. Va ser director de l'Institut d'Investigacions Econòmiques de Catalunya de 1930 a 1936, cap del Servei Central d'Estadística de la Generalitat de Catalunya, professor d'estadística a la Facultat de Dret i Ciències Econòmiques de la Universitat Autònoma de Barcelona (1934). Va fundar la Societat Catalana d'Eugenèsia (1935), de la qual va ser també secretari general. Va ser director del cens de població de Catalunya que es va fer el 1936. Va ser contractat, aquest mateix any, pel govern veneçolà per organitzar l'estadística oficial i al mateix temps preparar futurs tècnics en aquesta matèria. Director-professor d'estadística i economia al Ministerio de Fomento i professor de geografia econòmica a la Escuela de Diplomacia del Ministerio de Relaciones Exteriores (1937). L'any següent va dirigir el primer cens dels sectors de la indústria, el comerç i l'agricultura. Com a especialista, va presidir al Congrés d'Estadística de Praga la delegació oficial veneçolana. Va col.laborar en la creació del Banco Central de Venezuela (1940). Va ser coofundador del Instituto Interamericano de Estadística (1941). Va ser

director de la Oficina de Estudios Económicos i conseller econòmic a la standard Oil, la Grup Shell, al Gulf i a la Socony de Veneçuela (1942). Va residir per primer cop als Estats Units, on va ser membre de la Catholic Economic Association. De retorn a Veneçuela, el 1945, va ser el.legit\$ president del Centre Català de Caracas. Va residir a Puerto Rico de 1945 a 1946, d'on marxà als Estats Units, on va ser lector a la Columbia University (1949). Va publicar nombrosos articles de premsa sobre economia. En català va publicar Catalunya, poble decadent (1935), i La immigració a Catalunya (1935). Entre les publicacions a l'etapa americana cal esmentar La situación monetaria de Venezuela_ (1938) i Discusión sobre la duración media de vida en Venezuela (1941).

Capítol X

Científics botànics del XX

Miquel Garganta i Fàbrega (Olot, Garrotxa, 1903 - 1988) va ser botànic. Era fill de l'escriptor Josep M. de Garganta i Vila-Manyà. Va fer la carrera de farmàcia a la universitat de Barcelona i es va doctorar a Madrid (1934). Va col.laborar, en el seu camp, en el Diccionari general de la llengua catalana, dirigit per Pompeu Fabra. Després de la guerra civil es va exiliar a Colòmbia, on va establir-se a Medellín. Hi va ser catedràtic de ciències naturals a la Universitat d'Antioquia. Va descobrir noves espècies botàniques, algunes de les quals porten el seu nom: *Culcitium gargantanum*, *oreopanax Gargantae* i *Puja Gargantae*. Entre les seves publicacions, cal destacar La coca en

el occidente colombiano__ (1942), Noticia etnobotánica acerca del ulluco en Colombia (1967) o Les plantes en "L'Atlàntida" de Verdaguer (1970). Va tornar a Olot el 1967.

Josep Cuatrecasas i Arumí és un botànic de primer rengle que ha destacat als Estats Units i a Colòmbia. Va nèixer a Camprodon el 1903. Es va llicenciar en Farmàcia a la Universitat de Barcelona, on va ser professor de botànica (1924-1930), i, més tard, es va doctorar a Madrid (1928). Va ampliar els seus estudis a Ginebra. Nomenat catedràtic a Madrid (1931), va ser cap de la secció de Flora Tropical i director del Jardí Botànic. En el primer viatge a Colòmbia (1932), va fer treballs de recerca a càrrec de la Smithsonian Institution i el 1933 va estudiar la vegetació de l'erm\$ andino-colombià (*Plantae Colombianae novae*, 1933; *Observaciones geobotánicas en Colombia*, 1938). El 1939, a la fi de la Guerra Civil Espanyola, exiliat, va retornar a Colòmbia, on va exercir com a professor de l'Institut Botànic a la Universitat Nacional de Bogotà. Va ser, a Cali, cap de la Comissió Botànica del Valle del Cauca i director de l'Escola Superior d'Agricultura Tropical; entre 1941 i 1947 va fer diverses exploracions, fruit de les quals va publicar *Notas a la flora de Colombia* (1940-1942 i 1944), *Estudios sobre las plantas andinas* (1942-1943), on descriu espècies vegetals noves. Va Explorar també les regions de l'Orinoco, l'Amazònia i Tres Cordilleres. El 1947 emigrà als Estats Units, on va ser conservador del Field Museum of Natural History de Chicago i va estar adscrit al departament de Botànica de la Smithsonian

Institution. Tenen especial importància els seus estudis sobre el cacau (Cacao and its Allies, 1964, -amb versió castellana, el cacao y sus aliados: una revisión taxonómica del género Theobroma). Va guanyar el premi Narcís Monturiol de la Generalitat de Catalunya (1986). Des de 1954, és membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans.

Capítol XI

Científics a les universitats

Marcel Santaló i Sors (Camallera, Alt Empordà, 1905), és germà de Lluís Antoni Santaló, també matemàtic com ell. Va estudiar a Madrid, on va obtenir la llicenciatura i es va doctorar en ciències exactes. Va treballar de professor i com a astrònom a l'Observatorio de Madrid. Es va exiliar el 1939 a Mèxic. Hi va ser professor de cosmografia i matemàtiques a la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic i encarregat de l'observatori astronòmic de l'Escuela Nacional Preparatoria. Va ser director de la secció de ciència i tecnologia a l'OEA (1953-1963). La UNESCO li va encarregar la investigació in situ sobre l'ensenyament de matemàtiques i cosmografia a l'Equador, el Perú, Xile, l'Argentina, l'Uruguai i el Brasil. Va ser fundador de la Sociedad Matemática Mexicana. És autor de diverses obres publicades i, a més, ha col·laborat en revistes en català aparegudes a Amèrica com Catalunya de Buenos Aires i Orfeó Català de Mèxic. Va ser membre del consistori dels Jocs Florarls de la Llengua Catalana organitzats a la Ciutat de Mèxic (1942) i també els de Guadalajara, del mateix país (1942).

Entre els científics més destacats cal esmentar el matemàtic Lluís Antoni Santaló i Sors (Girona, 1911), germà de Marcel Santaló i nebot de Miquel Santaló i Parvorell. Es va llicenciar en ciències exactes a Madrid. Va ampliar els seus estudis a Hamburg (Alemanya) i es va doctorar el 1936. Es va especialitzar en aeronàutica durant la Guerra Civil Espanyola, en la qual va treballar al servei de l'exèrcit republicà. Es va exiliar el 1939 a França i més tard a l'Argentina. A Rosario va ser professor a la universitat. El 1948 va anar als Estats Units, on va residir a Xicago i Princenton. Va retornar a l'Argentina, on va ocupar diversos càrrecs acadèmics a les universitats de La Plata (1949-1957) i de Buenos Aires (1957-1976). Ha fet recerca sobretot en geometria i en l'aplicació de les matemàtiques a la biologia, la medicina i l'estereologia. Ha publicat nombroses obres i treballs. Ha guanyat diversos premis, entre els quals cal esmentar el Premio Nacional de Ciencias argentí (1954), el Príncipe de asturias de Investigación científica (1983) i el Bernardo Houssay de l'OEA (1986). És doctor honoris causa de la Universitat Politècnica de Barcelona (1977).

Jesús Tharrats i Vidal (Girona, 1923) és un altre dels científics, a l'àmbit de la física i les matemàtiques, gironins immigrants a Amèrica. Va residir amb la seva família, de molt jove, a Barcelona on va començar estudiar física i matemàtiques a la Universitat de Barcelona. El 1945 va obtenir la llicenciatura en mecànica i el 1950 es va doctorar en física a la Universitat

de Madrid. Va treballar per a l'Institut Henri Poincaré de París. Va exercir com a catedràtic de física i matemàtiques a la Universitat de Barcelona de 1956 a 1959. Aquest any va ser becat per la Fundació Ford i també va anar a Dinamarca, a l'Institut Niels Bohr de Copenhagen. El 1961 va emigrar a Veneçuela, on es va integrar a la Universidad de Zulia i més tard a la Universidad Central de Venezuela, on va ensenyar mecànica clàssica i quàntica. El 1966 es va traslladar a Puerto Rico, on va ser titular de la càtedra de física a la universitat de Río Piedras. Entre les seves publicacions, cal esmentar l'estudi **Explicaciones astronómicas de las extinciones masivas de las especies** aparegut en dues parts (1987 i 1989). Va ser amic de Salvador Dalí i Pau Casals.

Capítol XII

Comerciants i empresaris del XVIII i XIX

XVIII: Tomàs Prats, apoderat general de la Reial Companya de Comerç de Barcelona, amb factories a Santo Domingo, Puerto Rico i Veneçuela; Esteve Rams va impulsar el primer ferrocarril argentí. XVIII-XIX: Sebastià Plaja, terratinent i dedicat al tràfic negrer. Bonoci L lensà i Feliu, fundador i primer alcalde de la ciutat Barceloneta a Puerto Rico. XIX-XX: Frederic Rahola, promotor de les relacions amb l'Amèrica Llatina; Constantí Ribalaiga, inventor de la famosa beguda Daiquiri; Narcís Gelats, fundador, amb Josep Durall, del Banc Gelats, aleshores un dels més importants de Cuba; Manuel Malagrida, indià empresari de cigarrets; Josep Planella, un dels fundadors del Centre Català

de Santiago; Francesc Nonell, banquer a Cuba i predecessor del Banc Atlàntic; Peres Seras, que va intervenir en l'entrada clandestina a l'Argentina del president Francesc Macià i Ventura Gassol; Lluís Dorca, director del programa de ràdio "L'Hora Catalana" a l'Argentina. XX: Salvador Riera, col·leccionista de pintors exiliats a Amèrica.

Tomàs Prats (Palafugell, Baix Empordà, 1r^a meitat s. XVIII - Cadis, després de 1785) va ser una català que ja va destacar en el comerç amb aquest continent. Pels volts de 1730 es va establir a Cadis, centre neuràlgic de comerç amb Amèrica, per a dedicar-se de ple a la seva activitat. Hi va representar la societat barcelonina Alegre i Gibert. El 1748 va aconseguir i dirigir la tramesa d'un vaixell català a Veracruz (Mèxic). La seva experiència comercial li va portar, el 1748, a ser l'apoderat general de la famosa Reial Companya de Comerç de Barcelona. Va organitzar la xarxa de factories d'aquesta companya a Santo Domingo, Puerto Rico i l'Illa Margarita (Veneçuela). Va ajudar a la construcció del santuari de Sant Salvador de la Guarda a Palafugell.

Esteve Rams i Rubert (Blanes, Selva, 1805 - Buenos Aires, 1867) és un dels comerciants importants. El 1822 va emigrar a l'Argentina, on ja residia el seu pare. Aquest darrer tenia una empresa de fruits amb sucursals a Rosario, Santa Fe, Paraná, Montevideo, Asunción i Villa del Pilar. Va incrementar l'empresa familiar i acumular una fortuna considerable. El 1852 va

esdevenir el primer president de la Sala de Comerç Espanyola de Buenos Aires. Va impulsar el primer ferrocarril argentí i va ser accionista important i promotor de l'associació del Moll de Rosario. El 1860, a Santa Fe, va fundar la Compañía de Navegación a Vapor del Río Salado Esteban Rams y Cía. Va fer la canalització del Río Salado, posant en comunicació zones aïllades de la geografia argentina. En mèrit a la seva obra, van proposar el seu nom com a nova denominació d'aquest riu. La població Esteban Rams de la província de Santa Fe porta aquest nom en homenatge seu.

Jaume Cibils i Puig (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà, 1813 - Montevideo, 1888) va ser un dels empresaris més importants residents de l'Uruguai. Va Arribar a Montevideo el 1831. Hi va treballar amb el seu compatriota Fèlix Buxareo, i es va casar amb la filla d'aquest. El 1857 va crear el Banco Comercial, del qual va ser un dels principals accionistas. Va intervenir en la colonització de una zona del Mato Grosso, a Descalvados, vora la frontera amb Bolívia. Amb el seu germà i el seu gendre Juan D. Jackson, va impulsar i patrocinar la construcció d'un dic de pedra, Dique Cibils & Jackson, que va entrar en activitat el 1879. El dic va ser adquirit per l'Estat i li van canviar el seu antic nom pel d'Arsenal de Marina y Dique Nacional; aleshores era considerat el més important de tota l'Amèrica del Sud. Va ser armador i propietari de fragates i corbetes, entre les quals es trobava la fragata "Jaime Cibils". Va construir un salador de carn, instal·lat a l'estancia de Cambará, a Punta de Lobos, que

va dirigir el capità de marina Agustí Vilà i Conill, originari de Lloret. Exportava per tota l'Amèrica de l'Atlàntic i també a Europa. Va construir, a Montevideo, el Teatre Cíbils, inaugurat el 1871 i destruït per una catàstrofe el 1911. Un carrer de Motevideo fa honor a la seva memòria.

Capítol XIII

Comerciants i empresaris del XIX

Bonoci Llensà i Feliu (Blanes, Selva, s. XIX - Barceloneta, Puerto Rico, 1891) va ser comerciant. Es va establir a Puerto Rico, on va treballar en el comerç de sucre i café. Va ser propietari d'una fàbrica de galetes. És mes conegut per haver fundat el 1881 la ciutat de Barceloneta, de la qual va ser també el primer alcalde.

Joan Pons i Rivas (Blanes, Selva, s. XIX -?, 1894) va ser comerciant i també polític. Va residir a Cuba, on es va dedicar al comerç i a la indústria\$. Va ser alcalde de Santa María del Rosario, ciutat fundada el 1728 pel comte de Bayona. En el camp polític, va ser un membre important de la Unió Constitucional a diferents períodes: 1873-1874, 1880-1883 i 1890-1893. Va impulsar la construcció de la carretera que uneix la ciutat esmentada amb Guanabacoa. El seu fill va ser-hi també alcalde durant set anys.

Sebastià Plaja i Vidal (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà, 1819 - fi s. XIX) va ser comerciant i terratinent. Va emigrar, amb el seu germà Ventura, a Puerto Rico el 1839, per incorporar-se, a

Ponce, a la casa comercial del seu pare Bonaventura Plaja i Mas, Plaja Hermanos. L'empresa comercial es va fundar pels volts de 1830; tenia una gran activitat a l'engròs i també es va dedicar al tràfic negrer, destinat a les plantacions de sucre. Posteriorment va comprar una plantació de sucre i va deixar el comerç al seu germà. El 1859 era propietari d'hisendes, entre les quals cal esmentar Guano. Arran de la seva condició i influència d'adinerat i terratinent, va ser nomenat Conseller d'Administració, i el 1869 diputat a les Corts. Anys després va tornar a Catalunya.

August Daussà i Delmós (Caçà de la Selva, Gironès, 1839 - Nova York, 1896) va ser metge de professió, però de fet va ser industrial. Es va graduar com a metge el 1864, any en el qual va emigrar a Puerto Rico. Va exercir en la seva professió a Guayama (1869). Posteriorment, es va establir a Nova York, on es va dedicar a la importació i venda de taps de suro. Va fundar i dirigir la seva pròpia empresa A. Daussà and Co. La casa matriu de Cassà de la Selva va arribar a tenir més de 150 treballadors. La sucursal de Nova York era la més destacada empresa importadora de taps de suro als Estats Units.

Capítol XIV

Primer grup de comerciants i empresaris del XIX-XX

Nicolau Font i Maig (Lloret de Mar, Selva, 1830 - 1908) va ser empresari navilier. De jove s'en va anar a Cuba, on va establir-se a Jaruco, on residia el seu oncle, del qual va

heredar les seves propietats agrícoles i les seves riqueses. Va treballar en negocis de la marina mercant; va adquirir la corbeta "Jaruco", feta a Bristol (EUA) el 1859. Després d'acumular una fortuna, va retornar a Catalunya. Va fer restaurar la capella i els terrenys de Sant Pere del Bosc (o Sant Pere Salou), antiga esglèsia i casa monàstica del municipi de Lloret de Mar, que des de Cuba havia adquirit el 1860. Era conegut com a "el comte de Jaruco". Va reedificar tot el temple i el va convertir en el santuari de la Mare de Deu de Gràcia. En homenatge seu, els seus nebots van crear un asil per a vells pobres, amb el seu nom, i li van construir un monument a la plaça de l'ermita (1911). El 1920, amb el llegat de Nicolau Font, es van inaugurar les escoles parroquials.

Joan Sureda i Guinart (Lloret de Mar, Selva, 1846 - 1916) va ser empresari. Va emigrar a Cuba. Va crear-hi amb el seu germà la societat Pujol & Sureda, propietària, a l'Havana, de les cafeteries La Central, Centro Alemán i La Lonja. Va impulsar la distribució a l'illa del setmanari El distrito Farnense (1893-1898), que era d'avisos i notícies, publicat a Lloret. Va ajudar molt els lloretencs que acabaven d'arribar a Cuba.

Salvador Rigau (l'Estartit, Baix Empordà, 1851 - Buenos Aires, 1927) va ser industrial i sabater d'ofici. Va emigrar amb la seva família a l'Argentina el 1878. Es va instal·lar a Buenos Aires, on va muntar un taller, que de mica en mica va ampliar i modernitzar. Amb el temps va créixer de manera remarcable. A

principis del segle XX era important; hi treballaven més de 200 operaris. També va obrir botigues a diverses ciutats argentines per comercialitzar els seus productes.

Frederic Rahola i Trèmols (Cadaqués, Alt Empordà, 1858 - 1919) va ser economista i polític. Es va llicenciar en dret a Barcelona i es va doctorar, el 1879, a Madrid amb una tesi sobre l'emigració espanyola a Amèrica i a Oceania. Va ser secretari del Foment del Treball Nacional. Era un gran defensor i proteccionista de les reivindicacions econòmiques dels industrials catalans. Arran de la crisi de 1898, va propugnar l'obertura de nous mercats americans, la reforma de les lleis aranzelàries i fiscals. El 1901 va fundar la revista *Mercurio*, a través de la qual promovia el comerç amb Amèrica. El 1903 va encapçalar una delegació, acompanyat de Josep Zulueta, amb la finalitat d'incrementar les relacions socials i econòmiques amb l'Amèrica Llatina; el resultat va ser positiu i a més es va intensificar l'emigració catalana a l'Argentina. Va fundar l'Institut d'Estudis Americanistes que a partir de 1911 es va anomenar la Casa d'Amèrica. Militant de la Lliga Regionalista, va ser diputat i senador en diverses ocasions. Va prendre part en els jocs florals de 1880, 1892, 1915 i 1917. Va presidir l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona. Va ser membre de l'Acadèmia de Bones Lletres. Entre les seves obres, cal esmentar *relaciones comerciales entre España y América* (1904), *Presente y porvenir del comercio hispanoamericano* (1917), *Programa*

americanista de la postguerra (1919), El comercio de Cataluña con América en el siglo XVII (1931). També va publicar Sangre nueva (1905), on explica el seu viatge per Amèrica.

El català més conegut a l'àmbit del comerç en la branca dels bars és Constantí Ribalaiga i Vert (Lloret de Mar, Selva, 1888 - l'Havana, 1952), inventor de la beguda Daiquiri, ara molt coneguda. Força jove, va marxar a l'Havana, on va començar a treballar a l'antic cafè d'en Cotorra dels germans Narcís i Francesc Sala i Parera; més tard l'establiment es va anomenar La Florida. Constantí va destacar molt en el seu treball, i amb el temps va esdevenir el propietari de l'establiment, que va passar a anomenar-se Floridita; el seu nou propietari era conegut com "Constante". La seva fama i la del seu bar es van internacionalitzar ràpidament. L'escriptor Hemingway en parla en la seva novel·la pòstuma, Illes en el Golf.

Capítol XV

Segon grup de comerciants i empresaris del XIX-XX

Narcís Gelats i Durall (Lloret de Mar, Selva, 1846 - l'Havana, 1929). Va emigrar a Cuba, on va arribar el 1860. Posteriorment, la seva família el va enviar als Estats Units d'Amèrica per fer estudis de banca. Es va establir a l'Havana. Va començar a treballar com a apoderat general en una sabateria, propietat del seu oncle Tomàs Maig, que, en morir, ell, amb els seus germans, va heredar el negoci; va constituir la societat Gelats y Hermanos. Es va casar amb Cristina Botet i Surís (1873). El 1876

va fundar a la ciutat, amb el seu germà Joan i el seu oncle Josep Durall i Maig, el Banco Gelats, un dels més importants de Cuba i banc de la Santa Seu al país. A més, va crear una companya navilera i va ser president de les firmes La Tropical i l'Havana Clearing House. Entre altres càrrecs, va ser vice-president de l'Associació de Bancs i Banquers de Cuba, regidor de l'ajuntament de l'Havana i president de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Cuba durant el període 1908-1913, durant el qual va impulsar la reforma de la legislació dels ferrocarrils, de la legislació bancària amb la reestructuració dels aranzels de duanes i la protecció del tabac, el sucre i altres productes de la illa. President de la Beneficiència Catalana (1882-1883 i 1917, en aquesta darrera etapa a títol honorífic). Home molt ric i influent, va ser conegut per les seves donacions i ajudes, especialment a les congregacions d'ensenyament i beneficiència, tant a Amèrica com a Catalunya. Com a reconeixement de tota aquesta tasca, el 1925 va rebre un gran homenatge pels cinquanta anys d'estada a l'Havana, en el qual van participar les primeres figures polítiques, religioses i intel·lectuals del país. Guardonat pel govern espanyol amb la comanda d'Isabel la Catòlica i pel sant pare amb la de Sant Gregori el Gran.

Narcís Macià i Domènech (Lloret de Mar, Selva, s. XIX - ?, s. XX) va ser empresari. El 1875 va arribar a Cuba. Va treballar-hi com a gerent a l'empresa Barraqué, Macià & Co., propietat de Barraqué i Sotolongo, la qual importava i comercialitzava queviures. Va ser president de la Lonja del Comerç, de la qual va construir

la seva seu social. Va exercir diferents càrrecs a diverses entitats, entre els quals cal esmentar el de vice-president de la Cambra de Comerç de Cuba i del Casino Español, president d'honor de la Societat de Beneficiència de Naturals de Catalunya (1926), de l'Orfeó Català, secció dins del Centre Català de l'Havana), del Club Catalònia, de la Colonia Espanyola de Guanajay, del Comité de Societats Espanyoles, entitat formada per tot el gruix d'espanyols residents a l'illa. A l'àmbit econòmic, va ser president de la casa comercial Nueva Fábrica de Hielo SA, coneguda també per La Tropical. Va ser consell-director del Banco Mercantil Americano, de capital nord-americà. Durant un període va ser vice-cònsol del Brasil a l'Havana.

Manuel Malagrida i Fontanet (Olot, Garrotxa, 1864 - Barcelona, 1946) va ser un industrial remarcable al camp del tabac. El 1890 va emigrar a l'Argentina, on va obrir una petita botiga de venda de tabac. Anys més tard, ja va tenir una important indústria de fabricació de cigarros. Els anys 1900 i 1901 va organitzar diversos concursos de cartells sobre els seus cigarrets de la seva empresa Cigarrillos París. Va tornar a Catalunya el 1913. Va promoure i urbanitzar, entre 1916 i 1925, l'eixample\$ d'Olot, a banda i banda del riu Fluvià, que, actualment, en homenatge al seu nom, es diu Eixample* Malagrida, urbanitzat amb una idea de ciutat jardí. L'obra va ser iniciada pel arquitecte Joan Roca i Pinet. Va anomenar el pont que passa sobre el Fluvià Pont de Colom per a recordar les relacions amb Amèrica. Les dues places centrals d'aquesta zona urbanística van rebre el nom d'Espanya i

Amèrica i els carrers porten topònims de països o zones llatinoamericans. La Casa Malagrida del passeig de Gràcia de Barcelona, amb l'efígie del còndor dels Andes i un medalló dedicat a Bartolomé Mitre, recorda l'Argentina, país on va residir aquest personatge. Atesa la seva condició d'home il.lustre, el seu retrat figura a la Galeria d'Olotins Il.lustres.

Josep Planella i Bayell (Vidreres, Selva, s. XIX -?, s. XX) va ser comerciant i terratinent. El 1902 ja residia a Xile, on treballava en el comerç de vins La Parra. Més tard va obrir dos magatzems propis, també de vins. El 1918 va comprar una explotació rural a l'Isla de Maipo i el 1930 en va comprar una altra a La Florida. Va tenir el càrrec de president del directori de la Societat Immobiliària del Cercle Espanyol i president de la companya d'assegurances La Catalana. Pel que fa a la seva vida catalana a Xile, va ser un dels fundadors i president del Centre Català de Santiago.

Nonell i Feliu, Francesc (Blanes, Selva, s, XIX - Catalunya?, s. XX) Va ser un banquer important, en la seva época, precursor del conegut Banco Atlántico. Ell i el seu germà Josep van poder obtenir els drets exclusius per vendre a l'Havana bitllets de la Loteria Nacional Espanyola i d'algunes rifes que s' organitzaven també a Cuba. L'emprenedor negociant va fundar a l'Havana, amb els seus socis Rodríguez y Blanco, la Casa de Cambio, Giro y Administración. Arran d'aquesta activitat, viatjava constantment

de Cuba a Catalunya. El 1901 va obrir l'agència bancària Nonell Rovira y Matas, precedida per Francesc Nonell. L'entitat pretenia percebre els diners dels catalans de Cuba i fer-ne inversions a Catalunya. Mort el seu fundador, es va anomenar Banco Nonell, i a finals del 1947 va esdevenir el conegut, actualment, Banco Atlántico, molt lligat a interessos comercials americans.

Capítol XVI

Tercer grup de comerciants i empresaris del XIX-XX

Salvador Sicars i Salbadó (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà, s. XIX - ?, s. XX) va ser empresari. Es va establir a Santiago de Cuba el 1911. Aquí es va fer càrrec de l'empresa de tabac fundada el 1850 per Bartomeu Ferrer i Ramon Fontanals. Els productes d'elaboració eren els coneguts tabacs i ciagarrets El Gallo. Es va dedicar també a la destil·leria. De 1920 a 1930 va representar la companya d'assegurances Royal i del vins catalans Castell del Remei i Codorniu.

Domingo Figueras (Caça de la Selva, Gironès, S. XIX-1926) es va dedicar a la indústria i al comerç. Va emigrar a Santiago de Xile. Va ser representant de productes comestibles d'importació i també va treballar en la comercialització de taps de suro i d'alguns productes catalans com l'oli Pallarés, l'oli Dr. Figueras i l'oli Montserrat. Es va dedicar a la fabricació de litografies sobre metall. El 1913 es va fer càrrec del negoci Jourdan y Cía. Va muntar una fàbrica de taps d'ampolla, de la

qual en poc temps va ser el propietari; també fabricava envasos litografiats, grapes de seguretat per a calaixos, plaques per a barrils, estampes de metall, pòsters i impressions litogràfiques sobre metall. Com a fabricant va guanyar primers premis en les exposicions de 1910 i 1916. Va organitzar la Compañía de Pesca del Pacífico, el personal de la qual era format per famílies de pescadors procedents de Catalunya. Va exercir com a secretari del directori de la Cambra Oficial Espanyola de Comerç, Indústria i Navegació de la República de Xile. Va ser president del Centre Català de Santiago (1911-1913 i 1915-1916). Durant la seva presidència va aconseguir nombroses obres d'art, teles de Lluís Graner i va organitzar exposicions d'altres artistes destacats. Malauradament, un incendi ho va destruir tot. Va tornar a Catalunya. Es va instal·lar a Caçà de la Selva, on poc després va morir.

Domènec Canals i Rabassa (Tossa, Selva, 1871-1938) es va dedicar a la indústria de licors. Als tretze anys va emigrar a Cuba, on va establir-se a l'Havana. Va treballar-hi en diversos oficis. Associat al seu germà Ramon, va fundar una fàbrica de licors: Canals Hermanos, on van treballar molts catalans. Posteriorment, amb el català Pagès, va crear la nova societat Destilerías Canals y Pagès, la qual ràpidament va tenir èxit. Es va casar amb Rosa Vilà i Surís, de Tossa de Mar. Després d'haver fet diversos viatges a aquesta ciutat, s'hi va establir definitivament l'any 1919.

Artur Mundet i Carbó (Sant Antoni de Calonge, Baix Empordà, 1879 - Mèxic, D.F, 1965) va ser industrial, i taper quan era jove. Va emigrar a Mèxic, on es va dedicar a la indústria surera. El 1915 va fundar l'empresa Refrescos Mundet, que encara comercialitza el popular refresc Sidral Mundet. Amb els seus negocis va fer una fortuna considerable. Als locals de la Beneficiència Espanyola de Mèxic. Va fer una gran donació monetària per a la construcció de la Maternitat que porta el seu nom. Va fundar també l'Asilo Arturo Mundet. A Barcelona, el 1955, va donar 40 milions de pessetes a la Diputació per a la construcció d'una residència per a infants orfes, que es va inaugurar el 1958 amb el nom d'Anna Gironella de Mundet, la seva esposa, més coneguda popularment com LLars Mundet.

Josep Tibau i Duran (Caçà de la Selva, Gironès, 1881 - Quito, 1979) va ser comerciant i diplomàtic a l'Equador. Va arribar-hi, el 1908, per motius de treball. Es va establir a Guayaquil, on es va dedicar al comerç i va tenir diverses explotacions agrícoles. Es va traslladar a Quito, arran de la fundació de la legació d'Espanya a l'Equador (1928), que després va esdevenir ambaixada el 1949). Se li van encomanar les funcions de canceller, que va exercir durant 40 anys. Des de Quito va fer venir el seu germà Martí. Es va dedicar també a escriure, tasca de la qual cal subratllar la traducció al castellà d'Oracions de Santiago Rusiñol, al diari El Día, i diversos articles de crítica musical a El Debate, La Sociedad i La Voz Obrera. Va ser també membre

fundador de l'Instituto Ecuatoriano de cultura Hispánica i del Centro Español a Quito. Va rebre condecoracions equatorianes i espanyoles.

Pere Seras i Isern (Figueres, Alt Empordà, 1892 - Lima, Perú, 1985) va ser empresari. Va destacar la seva actuació per a promoure la cultura catalana a l'Argentina. De jove va ser membre a les joventuts de la Unió Federal Nacionalista Republicana. Va residir un temps a Barcelona, on va treballar a l'empresa alemanya Lehman S. A. Va fugir de Catalunya el 1913 per no fer el servei militar. Es va instal·lar a Buenos Aires, on va reemprendre el seu treball a la filial de l'empresa alemanya. Posteriorment, es va establir pel seu compte i es va dedicar a la importació de joguines. Va ser soci del Casal Català de Buenos Aires, del qual va ser president. També va ser soci d'altres grups creats per catalans: Montepio de Montserrat, Comité Llibertat, del qual va ser un dels fundadors, Orfeó Català, Associació Wagneriana, Germanor Mutualista, etc. Va donar suport al setmanari Nación Catalana i a les revistes Ressorgiment i Galeuzca. Ben compromés amb la causa catalana, el 1928 va fer entrar clandestinament Francesc Macià i Ventura Gassol a l'Argentina. Amb el desitg d'independitzar-se, el 1931 va crear una fàbrica de joguines, on va treballar-hi la resta de la seva vida. Va ser fundador de la Cámara Argentina de la Industria del Juguete. Durant l'etapa de la Guerra Civil espanyola va ser un dels organitzadors de les trameses de queviures que el Casal Català de Buenos Aires enviava a Catalunya. Els seus fills

Fiviller, Manelic i Núria, nascuts a l'Argentina, han après el català i han destacat en activitats culturals i patriòtiques de la colònia catalana.

Capítol XXVII

Grup d'empresaris del XIX i XX

Lluís Dorca i Callís (Les Preses, Garrotxa, 1893 - Buenos Aires, 1967) va ser també comerciant. Va arribar a l'Argentina, on es va instal·lar a Mendoza. Va treballar com a dependent a botigues. El 1921 va obrir el seu propi negoci, amb diverses activitats com una casa de canvis, una loteria i un saló de perruqueria masculina, i també s'enllustraven sabates. Posteriorment, va obrir-hi també una agència de borsa. Va ser un dels fundadors del Centre Català de Mendoza (1908). També va ser fundador de la Mutual Catalana Germanor, de la Delegació de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, director del programa de ràdio L'Hora Catalana. Va participar com a tresorer en la comissió organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Medoza (1958). Es va casar amb catalana. Tornava força sovint de viatge a Catalunya.

Joan Baptista Domènech i Artau (Lloret de mar, Selva, 1897 - ?, ?) va emigrar jove a l'Argentina, on va residir a Mendoza i a San Juan. Va exercir càrrecs importants a una companya d'importació. Va fer col·laboracions a la premsa a l'àmbit de crítica d'art. Va conèixer el pintor Ramon Subirats. El 1933 es va instal·lar a Xile. Amb el seu germà Salvador i amb Manuel Garriga Parés va

crear una indústria vitivinícola: la Sociedad Vinícola Domènech y Cía. Ltda. Va ser president del Centre Català de Valparaíso (1937-1938). El 1950 va canviar sa residència a Viña del Mar. Va publicar *Poemes de joventut* (Santiago de Xile, 1944), *Poemas humanos* (1937) i *Relatos de mi pueblo* (1967). La seva filla es va dedicar a la música, àmbit en el qual va destacar, en exercir càrrecs de relleu.

Josep Planas i Casas (Torroella de Montgrí, Baix Empordà, 1900 - Santa Fe, Argentina, 1960) va ser escultor, pintor i gravador. El 1911 va emigrar amb la seva família a l'Argentina, on va establir-se a la ciutat de Santa Fe. Va estudiar a l'Associació Estímul de Belles Arts. Va exercir com a professor d'escultura a l'Escola Provincial de Belles Arts de Santa Fe i director, també, des del 1942. Va exposar individualment a l'Argentina, l'Uruguai i els Estats Units. Entre els diversos premis guanyats, cal esmentar Salón Rosario (1929), Salón Nacional (1934), Salón Córdoba, Salón Corrientes, Salón Buenos Aires i Salón Paraná. Les seves obres es troben a diferents museus i col·leccions particulars. Va il·lustrar moltes revistes, un dels fundadors del moviment superrealista a l'Argentina i el primer mestre del seu nebot el pintor Joan Batlle, a qui va iniciar en aquesta tendència pictòrica. La seva obra presenta paisatges amb espais solitaris i figures enigmàtiques. Pel que fa a la seva vida entre els seus compatriotes catalans de l'Argentina, va col·laborar amb portades a les revistes *Ressorgiment* i *Catalunya* publicades a Buenos Aires.

Joan Valls i Ferrer (Lloret de Mar, Selva, 1904) va ser industrial farmacèutic. De jove va treballar a una fàbrica de gèneres de punt. Va residir a Barcelona, on va treballar als laboratoris Andrómaco SA. Va emigrar al Brasil, on va establir-se a São Paulo. Li acompanyava Pi i sunyol soci del laboratoris farmacèutics esmentats, indústria que ja tenia una sucursal a Buenos Aires. Va iniciar, doncs, aquests laboratoris al Brasil. També va elaborar algunes fórmules per al Instituto Andrómaco de Montevideo. Amb els laboratoris del Brasil es van obrir altres a Santiago de Xile, a Caracas, els ja esmentats de Montevideo i Buenos Aires. En mèrit a la seva tasca, li han donat la medalla d'or al treball. S'ha jubilat el 1969.

Francesc Soler i Batlle (Darnius, Alt Empordà, 1910) va ser comerciant, propietari d'una fleca al Portús (Roselló). El 1946 s'en va anar, amb el seu germà, a Veneçuela, on va residir a Caracas. Va fundar l'establiment Casamayo, el supermercat La Cocordia i més tard l'empresa alimentària Pandock, de la qual té quinze sucursals distribuïdes a tot Veneçuela. Ha estat col.laborador actiu del Centre Català de Caracas.

Josep Marull i Carré (Navata, Alt Empordà, 1912) va dedicar-se al comerç, branca en la qual va fer fortuna. Era del partit Esquerra Republicana de Catalunya. Va participar en la Guerra Civil Espanyola al front d'Aragó. Exilat, va anar en primer lloc a França i després a Mèxic, on va establir-se a Guadalajara. Va

treballar en el comerç de productes de la llar i a la venda de mobles. Després d'un temps va arribar a tenir una cadena d'establiments, en arribar a ser un dels comerciants més importants en aquesta branca. També és propietari d'una empresa dedicada a la compra-venda de terrenys i conseller de la Banca Serafín. Ha viatjat a Catalunya diverses vegades.

Capítol XVIII

Primer grup de comerciants i empresaris del XX)

Miquel Dalmau i Figueras (Bàscara, Alt Empordà, 1922) va ser comerciant i comptable. Va treballar a la fàbrica de farines Clabuig de Bàscara com a comptable (1940-1957). Va emigrar a l'Equador el 1957, on ja residia el seu germà Francesc. Establert a Quito, va ser accionista de la empresa Almacenes El Globo de Quito SA, de la qual va ser president (1957-1965). Va ser gerent, des de 1965, de la fàbrica Textiles Mar y Sol SA, amb 57 treballadors, aleshores en situació deficitària. Amb la seva gestió va millorar la situació de la fàbrica; el 1980, quan la va abandonar, tenia cent cinquanta treballadors. El 1972 va obrir Arte y Floklore Dalamau Cía. Ltda., comerç propi dedicat a l'art i artesanía de l'Equador, instal·lat a un edifici contruït per ell. Va ser el primer productor de moqueta al país. El 1981 va rebre, en mèrit a la seva tasca, la Cruz de Caballero de la Orden de Isabel la Católica. Va ser un dels fundadors del Casal Català de Quito, el 1991 encara era de la junta directiva. Va ser també membre del Centro Español de Quito. Es va casar amb catalana, amb la qual van tenir quatre fills.

Ignasi Mallol i Pibernat (Olot, Garrotxa, 1923) a més de periodista i pintor, va treballar sobretot com a empresari en activitats ben relacionades amb les primeres professions esmentades. Va estudiar a l'Escola Blanquerna de Barcelona i art al Taller Escola de Pintura i Escultura de la Generalitat a Tarragona, de la qual eren directors el seu pare Ignasi Mallol i Casanovas i l'escultor Joan Rebull. El 1939, amb la seva família, es va exiliar a França i després a Amèrica. Va completar la seva formació en arts plàstiques i gràfiques i en administració d'empreses a França, als Estats Units, a Colòmbia i a Panamà. A Bogotà, va fundar l'Instituto Gráfico Ltda. i l'Editorial Centro. Va participar en activitats catalanes a les associacions Joventut Catalana, Comunitat Catalana, Dansaires de Catalunya i Teatre Català. El 1948 va ser contractat per l'empresa editorial Star & Herald Company de Panamà. El 1953 va treballar com a gerent de publicitat a l'Editora Panamá América SA. Posteriorment, a partir de 1953, va adquirir i fundar diverses empreses: Industrial Gráfica SA, Editorial Litográfica SA, Bibliografía Igmara SA, L'Atelier SA, Comolidated Holding Inc., Iclior Internacional SA, i Lollam SA. El 1989 era gerent general de l'empresa Editora Panamá América SA, propietària dels diaris El Panamá América i Crítica Libre. Ha exercit altres càrrecs de relleu com director de la Cambra de Comerç, Indústria i Agricultura (1962-1971), president fundador i director de la Cambra Nacional d'Arts Gràfiques (1960-1983) i president de la Cambra de Comerç Oficial Espanyola de Panamà (1978-1986). El 1991

encara era director de la Cambra de Mitjans de Comunicació, Premsa, Radio i Televisió i de la Cambra d'Agències de Publicitat, Mitjans de Comunicació i Anunciants. Paral·lelament, s'ha dedicat, des de fa més de 40 anys, a la pintura. La seva tasca es veu reflectida en nombroses exposicions individuals i col·lectives; es troben obres seves als museus de Panamà. Ha estat condecorat amb l'Orde del Mèrit Civil Espanyola* i, a Panamà, amb l'Escut de Cavaller del Club Unió.

Salvador Riera i Fàbregas (Breda, Selva, 1927) va ser un marxant d'art, col·leccionista i promotor de la pintura. Es va dedicar a la confecció i creació de roba femenina. Des de molt jove es va sentir atret per l'art. L'any 1948 va publicar *Breda, pinzellades a tort i a dret*, amb la portada pintada per Josep Aragay. El 1952 va emigrar al Brasil, on, a São Paulo, es va dedicar a la indústria de confecció femenina. El 1954 va fundar la revista *Catalunya*, de la que es van publicar només cinc números. Va treballar en les tres activitats, com organitzar concerts, conferències, col·loquis. Va estudiar pintura amb el pintor Francesc Domingo. Arran de la seva vinculació amb els exiliats de l'Argentina, Brasil i Mèxic, va poder col·leccionar nombroses pintures de pintors exilats. Va ser nomenat delegat de la Generalitat al Brasil quan Taradellas va visitar aquest país. L'any 1973 va tornar a Barcelona. Va fundar la coneguda galeria *Dau al Set*, centre d'art d'avantguarda a Catalunya, que es va inaugurar amb una exposició d'Antoni Tàpies. Entre altres exposicions, han estat rellevants algunes de Brossa, Cuixart,

Joan Ponç, Tharrats i, entre les antològiques cal esmentar la de Canals, Manolo i Torres-García. La galeria es coneix també amb el seu nom. Actualment treballa especialment amb els artistes catalans Miquel Barceló, Jordi Cano i Xavier Grau i alguns estrangers com J.M. Bosquiat i George Condo. El 1975 va fundar a Breda el Museu Aragay.

Capítol XIX

Segon grup de comerciants i empresaris del XX

Sebastià Bagó i Basagañas (Llers, Alt Empordà, 1970 - Buenos Aires, 1983) va ser industrial. Va treballar als Laboratoris Cusí de Barcelona. Posteriorment, el 1930, el van enviar a Buenos Aires per promoure i consolidar la comercialització del seus productes farmacèutics, activitat en la qual es va dedicar quatre anys. El 1934 va fundar l'empresa Laboratorios Bagó, que importava els productes dels Laboratoris Cusí i també va començar a elaborar les matèries que li arribaven de Barcelona. En esclatar la guerra civil a Espanya, per dificultats òbvies, ja no va poder rebre medicaments. A partir d'aleshores va començar a fabricar productes propis, amb la marca Bagó. L'empresa tenia el 1964 203 treballadors i el 1973 1.400. El 1945 va inaugurar a la seva planta farmacèutica la primera zona estèril del país per a elaborar antibiòtics, posteriorment ampliada amb la planta de liofilització, encara avui entre les més importants de l'Amèrica Llatina. Va ser l'introduïdor de la primera penicil·lina semisintètica. A hores d'ara, el seu laboratori disposa d'un equip preparat per a la investigació en farmacologia al Centro

Industrial de Investigación City Bell. Entre els seus descobriments, cal esmentar el talniflumat, droga antiinflamatòria no esteroide. Aquest producte ha estat reconegut a importants congressos internacionals. L'empresa exporta a diversos països d'Amèrica i Europa.

Conjuntament amb els comerciants, hi va haver algunes empreses de cert pes que cal també considerar.

El Banco Gelats va ser fundat a l'Havana pels germans lloretencs Narcís i Joan Gelats i el seu oncle Josep Durall. Va ser una de les entitats financeres de Cuba. La seva activitat era també internacional; en efecte, mantenia contacte amb els països europeus, els EUA, Mèxic i altres. Els fills dels fundadors van conservar l'entitat. El 1945 va ser premiat pel Ministeri de Comerç de Cuba; va merèixer també el reconeixement del govern espanyol i de l'Església, la qual li confia les finances de la Santa Seu a Cuba.

Capítol XX

Eclesiàstics del XVIII i XIX

Segle. XVIII: Pere Font, missioner geògraf expedicionari, descobridor del Port de Monterey (badia de San Francisco, als Estats Units); Hilari Torrent, missioner, també, de l'Alta Califòrnia i candidat a substituir el president de missions Fermín Francisco Lasuén; Narcís Girbal, explorador al Perú.

XVIII-XIX: Narcís Duran, missioner a l'Alta Califòrnia, autor de Misa de Cataluña. XX: Al Perú, el bisbe Enric Pèlach; Francesc Xavier Cerdà, eclesiàstic investigador de la fauna andina; Joan Alsina, mort a Xile per la causa política i a favor de la democràcia d'aquest país.

Lluís Montes (Besalú, Garrotxa, 1610 - Cuzco, Perú, 1670) era eclesiàstic i entallador. Va establir-se al Perú, on va fer el cadirat del cor de l'esglèsia de San Francisco de Cuzco (1650-1652) i va modelar els caps dels sants i barons il.lustres de l'orde franciscà. A més, amb motiu de la visita del príncep de Squillace al país, li van encarregar un arc i nou figures que havien de guarnir la catedral.

Pere Font (Girona, 1737 - Sonora, Mèxic, 1781) era missioner franciscà. Va ser destinat a la Nova Espanya, on el 1763 va incorporar-se al Col.legi de Missions de Querétaro (Mèxic). En canvi, el seu germà Pau Font, també franciscà, va entrar al Col.legi de San Fernando (Ciutat de Mèxic). Es va traslladar a les missions de Sonora (nord de Mèxic) el 1773. Va acompanyar, com a geògraf, el militar i gran expedicionari Juan Bautista Anza en l'expedició al Port de Monterey (1776), a la Califòrnia del nord, de la qual va escriure un Diàrio i va elaborar un mapa de la regió explorada. Va destacar pels seus coneixements matemàtics, geogràfics i musicals.

Hilari Torrent (Sant Hilari Sacalm, Selva, 1740 - Ciutat de Mèxic, 1799) va ser missioner a l'Alta Califòrnia. Va professar a Barcelona el 1761, i després d'ordenat es va dedicar a la predicació. Va marxar a la Nova Espanya, on va arribar al Col·legi Apostòlic de San Fernando, i el 1786 a la Califòrnia mexicana. Portava bones recomanacions sobre la seva habilitat gestora i bon tracte. Posteriorment se li va assignar la missió de San Diego, on va iniciar el seu treball el 1786; va residir-hi 12 anys. Fermín Francisco Lasuén, president de les missions californianes, el va assenyalar com a un dels candidats a ser el seu successor, conjuntament amb Vicent Fuster i Esteve Tapís, però no va ser possible la seva candidatura a causa d'una aguda depressió que va tenir. Arran de la seva malaltia, va passar una llarga temporada a la missió San Juan Capistrano per a recuperar-se, però no ho va aconseguir. Es va embarcar a San Diego el 1798. Va morir al Col·legi de San Fernando.

Capítol XXI

Eclesiàstics del XVIII-XIX

Narcís Coll i Prat (Cornellà del Terri, Gironès, 1754 - Madrid, 1822) va ser bisbe. Va estudiar al seminari de Girona i a la Universitat de Cervera, on es va llicenciar en dret civil i canònic; va exercir-hi també com a catedràtic. Va tornar a Girona, on va treballar en tasques de govern eclesiàstic. El 1808 el van designar arquebisbe de Caracas, però a causa de la guerra contra Napoleó el van consagrar fins al 1810, a Canàries. Ja a la seva diòcesi, La Junta Suprema, d'idees independentistes respecte

a la corona espanyola, el va obligar a fer tornar a Espanya. El 1811 es va adherir a la declaració d'independència feta pel Congrés General i va jurar la nova Constitució. El 1812 es va restablir, a Caracas, el domini espanyol. Va intercedir prop del general Boves per evitar matances en massa i va combatre decididament el règim del reialista Monteverde per la seva conducció viciosa i deficient govern. Quan Simón Bolívar va tornar ocupar Caracas (1813) en nom de la independència, Narcís Coll la va acceptar sense entusiasme; es va dedicar a salvar vides d'eclesiàstics i seglars del patíbul. Al retorn, el 1814, del reialista Boves, el bisbe es va dedicar a mitigar la repressió. A l'arribada del general Morillo per a reforçar la presència espanyola a la Nova Granada, aquest va informar desfavorablement sobre el bisbe, sobretot pel que feia a la seva actitud comprensiva amb la lluita independentista; va fer que el govern de Madrid el cridés per tornar. En arribar el 1816 a Madrid, el bisbe va presentar un document on explicava les raons del seu comportament, però fins el 1821 no li van donar autorització per tornar a Caracas. Però no va ser possible el seu retorn per la decisiva batalla de Carabobo (1821), que van guanyar els independentistes. El 1822 va ser nomenat bisbe de Palència, però no va prendre possessió a causa de la seva mort. Per voluntat testamentària, va ser sepultat a l'església metropolitana de Caracas; el seu retrat figura entre els pròcers de la independència de Veneçuela. Va escriure dues obres: *Canonicae assertiones, cum historica ipsarum synopsis, de decimis, de primitiis, de oblationibus* (Cervera 1782) i

Memoriales sobre la independència de Veneçuela (Caracas 1960).
Hom li atribueix també l'estudi "Los caracteres de los catalanes al tiempo de nuestros condes", que es va llegir a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1905).

Narcís Girbal Barceló (Palafrugell, Baix Empordà, 1759 - Girona, 1828) va ser missioner franciscà. El 1784 va arribar al col·legi de missions d'Ocopa (Perú). El 1790 va fer una difícil exploració pel riu Ucayali, fet que li va valer el reconeixement de les autoritats de Lima; van informar de la notícia diaris com El Mercurio del Perú i El Mercurio Español. Més tard, el 1795, va refer el viatge, acompanyat de Bonaventura Marquès, per tal d'obrir noves missions. Com a fundador, cal destacar la missió de Cocabambilla (1799). Va deixar escrit un diari sobre aquests viatges. El 1822 va retornar a Catalunya.

Narcís Duran (Castelló d'Empúries, Alt Empordà, 1776 - Baixa Califòrnia, Mèxic, segle XIX) era missioner franciscà. Va començar la seva formació religiosa al convent de Girona, el 1793. S'en va anar com a missioner a Mèxic, on va arribar al Col·legi de Missions de San Fernando. El 1803 va ser destinat a la missió de San José a l'Alta Califòrnia. El 1817 va acompanyar el capità Luis Argüello en una expedició pels rius Sacramento i San Joaquín, per tal de fundar noves missions; va deixar un diari d'aquesta expedició. Va ser comissari prefecte de la missió de San Fernando Califòrnia (1838-1846). Tenia coneixements musicals

avançats. N'és autor de composicions com Misa de Cataluña, que es va publicar en el recull editat per Owe da Sikva, amb el títol Mission Music of California.

Francesc Marull (Caçà de la Selva, Gironès, s. XVIII - ?, s. XIX) va ser un eclesiàstic que va residir a Buenos Aires i va exercir com a capellà a Santa Lucía. Durant l'etapa de menaça d'invasió anglesa a Buenos aires, va ser nomenat capellà d'un dels defensors: el Batallò de Voluntaris de Catalunya. Compromès amb la conspiració espanyolista d'Alzaga va ser detingut pels patriotes argentins i va ser confinat a Carolina, a la província de San Luis.

Capítol XXII

Eclesiàstics del XX

Enric Pèlach i Feliu (Anglès, Selva, 1917) és bisbe. Es va ordenar de sacerdot el 1944. És membre de l'Opus Dei. El van destinar a Amèrica, on va arribar el 1957 a la prelatura nullius de Yauyos (Perú), confiada al Opus Dei. El van nomenar-hi vicari general. Després d'haver estat a la zona andina d'Abancay (Apurímac, Perú), va ser consagrat bisbe el 1968. Va promoure diverses iniciatives catequètiques, educatives assistencials i sanitàries. És autor de diversos llibres de formació religiosa, alguns d'ells en quítxua. Ha tingut el suport d'un grup d'amics de Girona anomenat Amics d'Abancay. Ha tingut col.laboradors catalans, també sacerdots de l'Opus Dei, com Miquel Guinart i Miquel Perdrós i Duch.

Francesc Xavier Cerdà i Durà (Girona, 1922) és un jesuïta, que, a més del seu treball eclesial, s'ha dedicat a la investigació en biologia. Va fer els seus estudis primaris a l'Escola dels Maristes de Girona i els de filosofia i teologia a la casa dels jesuïtes de Sarrià (Barcelona). També va estudiar biologia a l'Institut Biològic de Sarrià, disciplina de la qual es va doctorar a la Universitat de Barcelona. Va ser destinat a Amèrica, on el 1949 va arribar a Lima (Perú). Posteriorment va anar a l'Argentina i als Estats Units per acabar els seus estudis. A Bolívia es dedica a l'ensenyament, on ha estat professor a la Universitat Major de San Andrés, a la Paz. Ha participat en cursos de perfeccionament d'ensenyament secundari per al professorat bolivià. Ha intervingut també en congressos de la UNESCO-SECAB sobre la problemàtica del jove a Xile, l'Argentina, Colòmbia i el Perú. És director i vicari general de les Missions Volants de l'arquebisbat de la Paz. És membre de número de l'Acadèmia Nacional de Ciències de Bolívia. Va fundar el Laboratori de Biologia Sant Calixt (La Paz, 1964), va ser col.laborador en la creació del Museu Nacional d'Història Natural de la Paz i de l'Estació Biològica Reserva de la Biosfera de Beni. Ha publicat, entre altres obres, *Guía de prácticas de biología* (1970), *cuadernos de biología* (1980-82), *Amebas testáceas* (1986). Cal esmentar la seva tesi *Contribución al estudio de los protozoos (amebas testáceas) de la Cordillera Real Andina* (1985). Ha elaborat guies de pràctiques per a diferents cursos especialitzats.

Joan Alsina i Hortós (Castelló d'Empúries, Alt Empordà, 1942 - Santiago de Xile, 1973) va ser capellà diocesà. Es va formar al seminari diocesà de Girona i a Madrid. El van ordenar sacerdot el 1967. S'en va anar com a missioner a Xile el 1968. Va treballar al hospital de la ciutat de San Antonio i la de Sant Joan de Déu de Santiago de Xile. Aquest treball el va compaginar amb les seves tasques de capellà. Va ser membre actiu i consiliari del moviment obrer d'Acció Catòlica i delegat sindical. Compromès amb la causa política de Xile a favor de les llibertats democràtiques i participar-ne a diverses activitats, va ser detingut per una patrulla i executat, després del cop d'estat de Xile (1973).

Cal esmentar dins d'aquest grup el jesuïta Pau Pastell (Figueres, Alta Empordà, 1846 - Tortosa, Baix Ebre, 1932), que, encara que mai va estar a Amèrica, es considerat un gran historiador de les missions americanes i filipines dels jesuïtes.

Capítol XXIII

Els editors

Abelard Fàbrega i Esteba (Cabanes d'Empordà, Alt Empordà, 1894 - Mèxic, 1991) va ser mestre per formació, però per la seva activitat va ser editor. Va cursar els estudis de magisteri a la Normal de Girona. Va exercir de secretari al seminari de pedagogia de la Universitat de Barcelona. Arran de la Guerra Civil, es va exiliar a Mèxic, país on va col·laborar amb diverses cases editorials. Va fundar, amb l'editor barceloní Pere Reverté, l'Editorial Reverté, i, el 1964, les Publicacions Culturals. Va guanyar el premi Juan Pablos pel mèrit editorial. A Mèxic va reunir una col·lecció de pintura molt important sobre els artistes de l'exili, tant de Mèxic com d'altres països. La col·lecció la va cedir al Museu de l'Empordà de Figueres. Una part important dels seus llibres i documentació es troben a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Pelai Sala i Berenguer (Cadaqués, Alt Empordà, 1909) va ser advocat de professió, però per activitat va ser sobretot editor. Va treballar durant un temps (1932-1936) a un bufet d'advocats. El 1933 va ser representant del conseller d'economia al Consell Nacional de Cooperació a Catalunya. El 1936 va ser diputat, a Madrid, de la Unió Socialista de Catalunya i també sots-secretari de la Conselleria de Justícia. El 1939 es va exiliar a l'Argentina, on a Buenos Aires va començar a treballar a una companyia d'assegurances. Va fundar-hi les Ediciones del

Tridente (1944), any en el qual es va traslladar a Santiago de Xile, on va seguir treballant en aquest àmbit. Arran de la seva remarcable activitat, el 1952 va ser nomenat secretari de la Cámara Chilena del Libro, de la qual, més tard, va ser nomenat director honorari. Associat amb l'editor Joan Grijalbo, va regentar la Librería Catalonia a Santiago (1964-1970). Posteriorment va treballar com a distribuïdor i representant de l'Editorial Grijalbo i d'Alianza. Va ser sempre molt actiu als centres catalans; fins i tot, a casa seva, a Pirque, s'hi organitzava cada any un aplec de sardanes. El 1954 va ser director de l'emissió radiofònica l'Hora Catalana; també va ser president de la comissió organitzadora dels Jocs Florals de Santiago (1962) i un dels fundadors i president de la Institució de Cultura Catalana de Xile. Va Col.laborar sovint a Germanor, a més de promotor d'aquesta revista.

Linus Moulines i Gascons (Anglès, Gironès, 1913) va ser llibreter i editor. Va rebre formació de tècniques textils a Terrasa. Va militar en el POUM. Es va exiliar a França, i després va residir a Luxemburg i Alemanya. Posteriorment, va marxar a Amèrica, on es va establir al Brasil, el 1946. El mateix any es va traslladar a Veneçuela per residir-hi definitivament. Va obrir la Librería Politécnica (1958) i també va fundar l'editorial Nueva Cádiz. Afeccionat a l'esperanto, va ser-ne un difusor, promotor actiu i primer secretari. Va exercir com a professor d'esperanto a la Universitat Catòlica de Veneçuela. Va descobrir, amb el Dr. Jesús Mata Gregorio, les restes de la ciutat de Nueva Cádiz,

considerada com a la primera fundada a Veneçuela. És autor d'un diccionari sobre l'argot popular de Caracas, obra que va signar amb pseudònim. El seu fill Carles Ulisses Moulines és un filòsof de la ciència, que ha exercit, i exerceix encara, com a catedràtic a diverses universitats del món.

Capítol XXIV

Escriptors i periodistes del XIX

(en un quadre)

Segle. XIX: Miquel Estorch, escriptor i catedràtic de matemàtiques a Camagüey (Cuba) i procurador a l'Havana. XIX-XX: Ferran Agulló i Vidal, periodista i escriptor i fundador de diaris a l'Uruguai; Maria Gràcia Bassa, poetessa; Francesc Camplà, periodista, fundador de la revista Germanor a Xile i inspirador del programa de ràdio "L'Hora Catalana"; Joan Ventura i Sureda, periodista redactor, amb Josep Carner, de l'apel·lació a les Nacions Unides sobre el problema català; Hipòlit Nadal, periodista, cofundador de la revista Ressorgiment a l'Argentina i redactor a aquesta amb una vintena de pseudònims. XX: Jaume Miravittles, escriptor i polític, articulista d'un article diari a més de vint periòdics llatinoamericans; Agustí Cabruja, periodista, col·laborador a moltes revistes catalanes de l'exili i membre de l' "Ateneo de Letras de la Academia Mexicana".

Entre els escriptors rellevants emigrats del XIX cal esmentar el cas de Miquel Estorch Siqués (Olot, Garrotxa, 1809 - Madrid, 1868-1870?) que va ser, a més, polític. Va estudiar dret a

Cervera i a Barcelona. Establert a Cuba, va ser catedràtic de matemàtiques a Camagüey, abans Santa María de Puerto Príncipe. El 1838 va dirigir el Liceu Calassanci, del qual va ser també professor, i va ser síndic i procurador de l'Ajuntament de l'Havana. Fruit d'un llarg viatge pels Estats Units, va publicar l'obra *Los Estados Unidos ni son estados, ni están unidos*. Va residir a Suïssa i finalment a Madrid. Va escriure diverses comèdies com *Tartufo* i *Un colegio por dentro*. A Cuba va escriure *El porvenir de la Perla de las Antillas* i apuntes para la historia sobre la administración del señor marqués de la Pezuela en la isla de Cuba. Altres obres seves són: *Los códigos en paralelo*; *Compendio de astronomía*; apuntes para la historia sobre el terremoto que tuvo lugar en Santiago de Cuba y en otros puntos, el 20 de agosto de 1852; *Causas y efectos de la guerra de la India*; *desmembramiento de Polonia y sus consecuencias* i *Lunigrafía, o sea noticias curiosas sobre las producciones, lengua, religión, leyes, usos y costumbres de los lunícolas*. També va escriure poesies en català, moltes no publicades. Va conèixer també Mèxic.

Ferran Agulló i Vidal (Girona, 1863 - Santa Coloma de Farners, Selva 1933) va ser un periodista i escriptor important. Va fer la carrera de dret, però es va dedicar més a escriure. Va destacar com a poeta, escriptor i periodista. Va ser col.laborador a la premsa catalana, de la qual cal destacar els seus articles a *La Veu de Catalunya*. Hom sol atribuir-li la troballa del nom Costa Brava. Va combatre el caciquisme i també va ser membre de la

Lliga Regionalista. Va emigrar a l'Uruguai, on va fundar els diaris *El Exportador Español* i *La Voz de España*, de Montevideo. Va fer també d'actor i va escriure les obres teatrals *El sometent de Girona* (1895) i *La farola* (1925). Entre altres publicacions, són importants els reculls poètics *Marines* (prosa), *Poesies líriques i espurnes*, reunits, el 1906 en un *Llibre de versos*. També *De tots temps* (1918), *Corrandes* (1924) i *Ponentines* (1925).

Maria Gràcia Bassa i Rocas (Llofriu, Baix Empordà, 1884 - Buenos Aires, 1961) era mestra, però per la seva obra va destacar com a poetessa. Va marxar a l'Argentina cap al 1906. Va ser col.laboradora habitual a la revista catalana *Ressorgiment de Buenos Aires*, des de la seva fundació; hi publicava versos, proses literàries i unes glosses feministes; signava amb els pseudònim "Alidé". Va residir habitualment a la Pampa. El 1928, al seu domicili de Buenos Aires, va acollir clandestinament Francesc Macià. La sèrie "La Lectura Popular" de Barcelona li va publicar, el 1919, el recull de poèsies *Esplais de llunyania*, i el 1933, també a la mateixa sèrie, el recull *Branca Florida*. la seva poesia és de temàtica patriòtica religiosa i paisatgística, d'arrel popular. Va deixar inèdit un llibre sobre costums, personatges i paisatge de la Pampa i un aplec de traducció de poetes argentins al català.

Capítol XXV

Primer grup d'escriptors i periodistes del XIX-XX

Entre els periodistes, cal destacar Francesc Camplà (Girona, 1833-Santiago de Xile, 1941). De Jove, amb alguns companys, va fundar, a Girona, el setmanari L'enderoc, de contingut catalanista; arran d'aquesta orientació, la impremta on s'editava la van cremar els militars i els seus editors empresonats, entre ells el mateix Francesc Camplà. Va viure i estudiar dibuix alguns anys a Olot i també a Girona. Posteriorment, va ser professor d'escultura i de dibuix al convent dels germans de la Doctrina Cristina a la Selva. Atret per qüestions laborals, es va traslladar a Barcelona, ciutat en la qual va treballar com a dibuixant a la Litografia Thomas fins l'any 1904. Induït per les converses del seu amic Domènec Figueres i el seu germà, residents a Xile, el 1905 va emigrar-hi. Va treballar amb el primer i després s'en va anar cap a Copiapó, al nord del país, on es va retrobar amb el seu germà. A Santiago, va treballar a la Casa Falcó i a la Casa García. No va poder dedicar-se al dibuix ni a la pintura a causa d'un accident. Amb altres catalans, com Joan Mitjan, Josep Castellà, Ramon Mundet, Joan Morera, s'el considera un dels fundadors del Centre Català de Santiago (1906), a Xile, principal entitat catalana d'aquest país. Molt actiu, va ser promotor i organitzador d'activitats culturals i festivitats. Cal subratllar que Francesc Camplà va ser el fundador de la revista en català Germanor (1912), sense dubte una de les revistes més importants dels catalans residents a Amèrica i també, segons els crítics, una de les importants en la història de la literatura catalana; escrivia amb el pseudònim de "Jordi Friginals". La va dirigir fins la seva mort; el seu successor

var ser l'escriptor Joan Oliver, també conegut per Pere IV. Durant la guerra civil, va donar suport a la causa republicana a través de l' "Agrupació Patriòtica Catalana. Va ser inspirador d'un program de ràdio anomenat "L'Hora Catalana", en el qual ell llegia biografies de catalans il.lustres. Va ser un dels testimonis de la creació de la Mutual Catalana i d'un refugi muntanyenc pel grup d'excursionistes i esquiadors, els quals en una pujada als Andes van posar al cim la senyera catalana. En començar la guerra civil espanyola, va posar les bases, a més d'escriure el preambul, de l'"Agrupació Patriòtica Catalana", que representava el moviment polític del Centre Català, a través de la qual va ajudar, des de Xile, els catalans d'aquí.

Joan Ventura i Sureda (Palamós, Baix Empordà, 1884 - Nova York, 1960) va ser periodista i gran defensor de la personalitat de Catalunya a l'àmbit internacional. De jove va emigrar als Estats Units, on va treballar a la Casa Paramount. Va ser un dels dirigents del Centre Nacionalista Català de Nova York, corresponsal de la premsa de Catalunya i dels catalans d'Amèrica. Com a fet curiós, es va destacar per escriure cartes adreçades a directores de la premsa nord-americana, a través de les quals rectificava o replicava en tot allò que feia referència a Catalunya. El 1945 va redactar amb Josep Carner i Ribalta i Josep Fontanals l'apel.lació a les Nacions Unides sobre el problema català.

Capítol XXVI

Segon grup d'escriptors i periodistes del XIX-XX

Alfons Vidal i Planas (Santa Coloma de Farners, Selva 1891 - Tijuana, Baixa Califòrnia del Nord, Mèxic, 1966) va ser escriptor i periodista, darrera professió que va exercir a Madrid. Es va doctorar a la Universitat d'Indianapolis (EUA). Va arribar a Mèxic el 1939, on va ser catedràtic de lògica i llengua espanyola. Va escriure diverses obres de narrativa popular, entre les quals cal destacar *Santa Isabel de Ceres* (amb més de 30 edicions), *La papelón*, *Cielo y fango*, *Las chicas de doña Santa*, *La virgen del infierno* i *A hombros de la adversidad*.

Llorenç Vives i Buchaca (Figueres, Alt Empordà, 1891 - Costa Rica, 1987) va ser periodista i també mestre. Va exercir la docència a Das (Baixa Cerdanya), a Roses i Figueres. El 1913 va fundar l'Acadèmia Monturiol, on van estudiar, entre altres, Alexandre Deulofeu, Jaume Terrades i Anna Maria Dalí. Quant al periodisme, des de molt jove va col·laborar a *La Veu de l'Empordà*. El 1928 va emigrar a Costa Rica. Es va dedicar a l'explotación agrària. Va residir a una propietat que va anomenar *Mon Clos*. Va crear-hi, conjuntament amb l'ambaixador d'Espanya, Lluís Quer i Boule, l'Institut Hispànic. Va escriure articles per a diaris i revistes de Costa Rica i de Centramèrica. Va conrear la poesia en català i en castellà. El 1944, va publicar, amb Silvestre Isern, quatre números de la revista *Full Català*, probablement la primera en llengua catalana de Costa Rica. Aquest mateix any va organitzar una exposició de llibres en català i el

1945 va celebrar amb diferents actes el centenari de J. Verdaguer. Va ser l'organitzador, ajudat per altres catalans, dels Jocs Florals de la Llengua Catalana, celebrats el 1955.

A l'Argentina, un dels periodistes de relleu és Hipòlit Nadal Mallol (El Port de la Selva, Alt Empordà, 1891 - Buenos Aires, 1978), que era també sastre. De jove ja va col.laborar a revistes catalanistes com *Renaixement*, *La Nació* i d'altres com *De tots colors*, *L'escena Catalana*, *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*. Va escriure temes de caire polèmic a *Empordà Federal de Figueres* i a *Ciutadania de Girona*. El 1912, va marxar a Buenos Aires per a no fer el servei militar. L'any següent, va fundar, amb un grup d'amics, la publicació *Catalunya Nova*, i el 1916, amb Pius Arias, Manuel Cairol i Francesc Colomer, va crear la revista *Ressorgiment* (1916-1972), una de les revistes més importants en català de totes les èpoques. Era una revista de tendència radical nacionalista. Ell mateix escrivia les editorials i un gran número d'articles en fer servir una vintena de pseudònims, entre els quals són més coneguts "Pol de Reig", "Justí Ferm", "Vic", "Fidel Català", "Valentí Just", "Pere Pi", etc. Nadal i la seva revista van mantenir un suport constant als catalans de l'interior durant les dictadures de Primo de Rivera i Franco; els hi publicaven els seus articles de la resistència. El 1918 va publicar a Buenos Aires *Algues*. (Proses salobres), i el 1928 a la mateixa ciutaaat *Articles de contraban*, sobre els seus records de combat contra la dictadura de Primo de Rivera. Va ser secretari i president de l'Associació Protectora de

l'Ensenyança Catalana a l'Argentina. La seva residència ha estat permanent a aquest país; només va tornar una sola vegada a Catalunya.

Pere Comas i Calvet (Berga, 1892 - Panamà, 1969) era advocat de professió, però es va dedicar més al periodisme i a la política. Va estudiar dret i ciències polítiques i socials a la Universitat de Barcelona (1914) i es va doctorar a Madrid el 1916. Es va especialitzar en dret municipal. Va ser un dels fundadors del periòdic l'Opinió. A l'àmbit polític, va ser diputat d'Esquerra Republicana de Catalunya, tinent d'alcalde a l'Ajuntament de Barcelona i conseller de Justícia i Dret del govern de la Generalitat de Catalunya (1931-1933 i 1936). Es va exiliar a Colòmbia. Va treballar-hi com a conseller en els treballs de compilació de les disposicions financeres publicades pel Ministeri d'Economia Colombià. Més tard va residir a Panamà, on va ser assessor tècnic al Ministeri de Finances durant 25 anys. Va fundar i dirigir en aquest país la revista Catalunya.

Capítol XXVII

Primer grup d'escriptors i periodistes del XX

Narcís Molins i Fàbrega (Tortellà, Garrotxa, 1901 - Cuautla, Morelos, Mèxic, 1962) va ser periodista i a una edat avançada va estudiar antropologia. Als 18 anys es va traslladar a Barcelona, on va treballar d'aprenent de pastisser. Va introduir-se al món del periodisme, branca en la qual va ser redactor del diari La Nau. Va militar a la Federació Comunista Catalano-Balear i al

52

Bloc Obrer i Camperol (1931) i redactor dels seu organ L'Hora. També va ser redactor de La Humanitat. Expulsat del BOC, va ingressar a Esquerra Comunista, que dirigia Andreu Nin. També va ser militar i membre del consell executiu del POUM. Va treballar al servei de premsa de la Generalitat, va publicar els llibres UHP i La revolució proletària d'astúries (1935). Durant la Guerra Civil Espanyola va fugir a França per salvar-se de la repressió contra el POUM i els seus adeptes. Més tard, després de l'ocupació de França pels alemanys, va marxar a Algèria, d'on va passar a Mèxic. Va estudiar-hi antropologia, on es va llicenciar el 1956, amb la tesi El código mendocino y la economía de Tenochtitlán (1956). També va publicar Campos de concentración (Mèxic, 1944) amb il·lustracions de Josep Bartolí.

Jaume Miravittles Navarra (Figueres, Alt Empordà, 1906 - Barcelona, 1988) va ser un català polifacètic, però va destacar com a escriptor i polític. Va ser militant independentista durant una gran etapa de la seva vida. Va ser detingut el 1925 per prendre part en els fets de Prats de Molló (1926). Exiliat a París, va aprofitar-hi per acabar els seus estudis d'inginyeria, el 1926, iniciats a l'Escola Industrial de Barcelona. Va intervenir també en el món del cinema en dos films superrealistes de Luis Buñuel: amb Salvador Dalí, va protagonitzar l'escena del piano en el curt Un chien andalou (1928); va aparèixer també, breument en el llarg L'âge d'or (1929). Al seu retorn a Barcelona (1930), va ser empresonat fins l'establiment de la República. Va exercir com a professor a l'Escola del Treball de Barcelona, va

militar al Bloc Obrer i Camperol, a Estat Català i a Esquerra Republicana de Catalunya. Va col.laborar als periòdics L'Opinió, L'Hora i La Humanitat. Durant la guerra civil espanyola va ser secretari del Comité de Milícies Antifeixistes i va ser fundador del Comissariat de Propaganda de la Generalitat, del qual va ser director fins el 1939. Va crear la productora Laya Films i la distribuïdora Catalònia Films. Es va exiliar a França, on va dirigir El Poble Català (1939). Va passar un temps a Africa del Nord, per després residir a Mèxic, on va alternar activitats polítiques i intel.lectuals i comercials. Va residir més temps als Estats Units (1944-1962). A Nova York va ser, successivament, representant dels governs republicans de José Giral, de Claudio Sánchez Albornoz i de Rodolf Llopis. Va editar el butlletí Spanish Information. A l'exili, era més aviat favorable a la restauració de la monarquia. Va ser director del setmanari Hablemos, amb mig milió d'exemplars que es distribuïen per tota l'Amèrica Llatina. Va fer col.laboracions de política internacional a diversos periòdics de Mèxic i dels Estats Units. Vers 1948 va escriure un article diari a més de 20 periòdics Llatinoamericans. Va organitzar els Jocs Florals de la Llengua Catalana a Nova York (1951). Va ser corresponsal a Nova York de La Nostra Revista, publicació catalana de Mèxic. El 1962 va retornar a Barcelona, on va col.laborar regularment a El Correo Catalán, on signava també amb el pseudònim "Spectator" i al Tele-exprés. Va publicar Ha traït, Macià? (1932), El ritme de la revolució (1933), Elements per a una companya d'esquerra (1936), Barcelona, latitud Nova York, longitud París (1971), Episodis de

la guerra civil espanyola (1972), Los comunicados secretos de Franco, Hitler y Mussolini (1977) i dos volums sobre els personatges que va conèixer: Gent que he conegut (1980) i Més gent que he conegut (1981).

Capítol XXVIII

Segon grup d'escriptors i periodistes del XX

Un dels casos més rellevants és el cas del periodista i escriptor Agustí Cabruja (Salt, 1911- Mèxic, 1983). A Girona, va ser escriptor d'una casa comercial, i més tard es va iniciar com a periodista al diari L'Autonomista del qual va ser redactor. Políticament, va ingressar a Esquerra Republicana de Catalunya, on va exercir com a secretari particular dels comissaris de la Generalitat J. Puig Pujades, E. Layret i M. J. Frigola. Després de la Guerra civil, es va exiliar a França, on va viure a la residència d'intel·lectuals catalans, a Montpeller. El 1942, va marxar a Mèxic, on va treballar com a redactor a la prestigiosa casa editorial del país Unión Tipográfica Editorial Hispano-Americana (UTEHA). Figura com a prolífic articulista a moltes de les revistes catalanes de l'exili mexicà, com a Quaderns de l'exili, La Nostra Revista, Pont Blau, etc. Va publicar a Mèxic Ciudad de Madera (1947) a través de la qual explica els records viscuts al camp de concentració a França; és també autor de les obres Terra nostra (1946), llibre de records, Ona i ocell (1950), Raïm (1951) i Les òlibes. Aquesta darrera obra es va publicar també en castellà amb el títol Aves siniestras, novel·la neomodernista de temàtica rural. En mèrit a

65

la seva obra, va ser nomenat, a la Ciutat de Mèxic, membre de l'" Ateneo de Letras de la Academia Mexicana". Póstumament, li van publicar a Girona (1987) l'obra retrats Polítics i escriptors gironins durant la Segona República.

Francesc Godó (Cadaqués, Alt Empordà - Santiago, Xile, 1932). Era músic de professió, però al llarg de la seva vida es va dedicar més al periodisme. Va estudiar Música al Conservatori del Liceu de Barcelona i va ampliar els seus estudis musicals a París. Va Emigrar, de jove, a Xile, on va residir a Santiago i a Valparaíso. El 1914, va començar a treballar com a redactor a la revista Germanor, en català. Posteriorment, va ser-ne director, treball que va exercir durant 15 anys, fins la seva mort. Va presidir la secció d'Auxilis Mutuals del Centre Català de Santiago. Entre altres coses, el 1930 va instituir la Festa de la Dona Catalana. Va ser també agent de la companya d'assegurances La Catalana.

Capítol XXIX

Hotelers i restauradors del XX

(en un quadre)

Segle. XX: Frank Balagué, hostaler a la Califòrnia

nord-americana, on va relacionar-se amb artistes importants;

Dalmau Costa, empresari hostaler a Mèxic, fundador de

l'Associació Nacional de Restaurants; el seu germà, fundador, al

mateix país, d'importants restaurants.

Francesc Puig Barnils (Sata Coloma de Farners, Selva, 1868-Mataró, Maresme, 1927) també va destacar en el camp de l'hosteleria. Va viure un temps a Barcelona i després s'en va anar a l'Havana. Va obrir l'hostal Castillo de Farnés cap al 1896. La seva fonda va ser una de les primeres fondes de xotxers de l'Havana. Va dirigir l'hostal fins el 1908, any en el qual va traspasar al seu antic administrador Miguel Palacios. Es va dedicar posteriorment a l'immobiliària. Va acumular una fortuna. Al voltant de 1922, va retornar a Santa Coloma, on va fer donació dels bancs de l'ermita de Farners. Va tornar a marxar a Cuba per a atendre els seus negocis. Finalment, el 1924, es va establir definitivament a Mataró.

Dalmau Costa i Vilanova (el Port de la Selva. Alt Empordà, 1902 - Mèxic, 1974) es va dedicar a la hosteleria i a la restauració. De jove, va ingressar al seminari de Girona, que va deixar per treballar al restaurant de la seva família a S'Agaró. Va residir a Barcelona, on va ser redactor de L'Opinió. Es va casar amb l'actriu Emma Alonso. Es va exiliar a Mèxic, on va arribar el 1939. Amb el seu germà Antoni va fundar el 1942 el restaurant Tokai. Posteriorment va obrir els restaurants Papillon, Sol, Ambassadeurs (1944), La Cava i el Restaurant del Lago, tots restaurants de bona qualitat. Va fundar-hi l'Associació Nacional de Restaurants i l'Escola d'Empleats de Restaurants. Va ser un mecènes de la cultura catalana en aquest país, on va patrocinar el premi Angel Guimerà, de teatre català, l'edició de la revista Veu Catalana, el número 106 de la Revista de Catalunya, preparat

a Barcelona. També va donar, ocasionalment, suport econòmic a la revista Pont Blau i a Ressorgiment de l'Argentina. El seu Fill Alonso Dalmau Costa, nascut a Mèxic, ha tingut càrrecs rellevants com a director general de l'Institut Naciona d'Investigacions Nuclears, des de 1979. El 1991 encara era director general de l'aeroport de la Ciutat de Mèxic.

El figuerenc Frank Balagué i Anglada (Figueres, Alt Empordà, 1902) va ser un hoteler gironí que es va fer prestigiós al Estats Units, fins i tot al mateix Hollywood. Va treballar a l'Hotel París de la seva ciutat, d'on passà al restaurant del Cercle del Liceu, a Barcelona. Més tard es va traslladar a Cuba i després a Nova York, on va treballar a un restaurant. Va retornar el 1929, i va obrir un restaurant a Pollença (Mallorca). En esclatar la Guerra civil va tornar als Estats Units, però va ser contractat pel govern de Veneçuela per fer-se càrrec de l'Hotel Avila de Caracas. El 1945 va tornar novament a Nova York i després es va traslladar a Califòrnia, on va ser administrador de l'Hotel Bel Air, freqüentat per artistes de cine. Després va muntar un restaurant propi, l'Ocean Park, a Santa Mònica, on va tenir l'oportunitat de tractar grans figures de Hollywood com Marilyn Monroe, John Wayne o Bob Hope. El 1983, vidu, es va retirar a Figueres.

Antoni Costa i Vilanova (el Port de la Selva, Alt Empordà, 1904-Monterrey, Nuevo León, Mèxic, 1985), germà de Dalmau Costa, va ser també hoteler. Es va exiliar a Mèxic al final de la Guerra

Civil. Amb el seu germà va fundar, a Mèxic, D. F., els restaurants Tokai, Europa i Papillon. Més tard va residir a Monterrey (Mèxic), on va muntar el restaurant Luisiana i l'Anfa Super Motel.

Capítol XXX

Metges i farmacèutics del XVIII i XIX

(en un quadre)

Segle. XVIII-XIX: Josep Giró, metge, membre del capítol de Montevideo, del qual, en el procés polític, va sortir la primera Junta (sistema polític). XIX-XX: Francesc Capdevila, catedràtic de Medicina; Pompeu Pascual, amic de Frei i Allende, presidents de Xile i cònsol honorari de Xile a Girona.

Josep Giró i Granoleras (Garrigàs, Alt Empordà, 1754-Montevideo, 1813) va ser metge cirurgià, professió en la qual es va graduar el 1780. Va arribar a Montevideo el 1781. Hi va començar a treballar en la seva professió i en activitats comercials. Aviat va ser nomenat cirurgià interí del presidi a Montevideo, càrrec en el que va succeir al també català Josep Pla. Va formar part del grup reduït de metges, que, entre el 1784 i el 1787, va instal·lar el primer Hospital de la Caritat. El 1790 va tornar a fer, com a interí, el seu servei com a metge cirurgià al presidi. Posteriorment va tenir com a feina la curació dels soldats i peons que treballaven a les obres de fortificació i de les famílies dels pobladors de la costa patagònica, a l'Hospital Provisional de Montevideo. Va ser membre del capítol de

Montevideo, del qual va sortir el nucli de la primera Junta Americana, el 20 de setembre de 1808. Es va crear arran de la invasió francesa de la Península Ibèrica, i a fi de garantir els interessos del rei Ferran VII d'Espanya, presoner a França en les seves possessions d'ultramar. El seu fil Juan Francisco Giró y Sufategui, nascut a Montevideo, va ser president de la República de l'Uruguai (1852-1863).

Francesc Capdevila i Sunyer (Roses, Alt Empordà, 1826 - Montevideo, 1916) és un altre dels metges catalans destacats a Amèrica. Era el germà petit del Capdevila polític republicà, i també metge, que va ser alcalde de Barcelona (1849) i ministre d'Ultramar (1873). Va estudiar a Barcelona, després d'acabar la carrera va obrir un consultori a Figueres. El 1868 va ser secretari de la Junta Revolucionària de Figueres i redactor del setmanari *El Ampurdanés*. A causa de la seva implicació política, a la caiguda de la primera República (1874) va haver d'exiliar-se a l'Uruguai. Hi va revalidar el seu títol de metge i va exercir la càtedra de fisiologia (1876) com a iniciador d'aquesta branca de la medicina a la Universitat de Montevideo. El 1877 va ser degà de la facultat de Medicina. El 1878, va retornar a Catalunya durant un temps, ja que va reemigrar definitivament a l'Uruguai el 1889. El 1909 va fundar l'Hospital Sanatorio Español, que va dirigir fins la seva mort. Es va casar amb Rosalia Vilamajor d'origen català.

Narcís Hereu i Matas (Girona, 1837 - Nova Orleans, EUA, 1904) va ser metge també. Es va establir el 1856 a Nova Orleans, Estats Units, on més tard es va doctorar en farmàcia i en medicina, el 1859, a la Nova Escola de Medicina. El 1860, a més d'exercir la professió, va fer de granger a Bonnet Carré. El 1862, durant la Guerra de Secessió, va ajudar el general Butler, que va ocupar Nova Orleans, com a cowboy. Va intervenir en negocis no gaire nets en la compra de bestiar per a l'exèrcit. Arran d'això va haver de deixar la ciutat al moment que va caure Butler. Va retornar a Europa i el 1864 va estudiar, a Paris, oftamologia amb Louis de Wecker, metge que va ser el cirurgià de l'emperador Maximilià de Mèxic. Establert a Barcelona, va obrir un consultori. Va invertir la seva fortuna feta a Amèrica en una Societat Ferroviària Transpirinenca, negoci que el va arruïnar. El 1867 va retornar als Estats Units, en establir-se a Fort Brown. Més tard, a Tucson (Arizona), es va tornar a enriquir amb activitats mineres, de transport i d'especulació en béns immobiliaris. Mentrestant també exercia com a metge. Es va casar amb Teresa Jordà i Pansjoan. El seu fill Rodolf Matas i Jordà, nascut a Louisiana, va ser un metge imminent. Va ser catedràtic a la Universitat de Louisiana, nomenat membre honorari de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona i més tard el va designar professor honorari. Va rebre un diploma d'honor a Girona, ciutat que el va considerar entre els seus fills adoptius.

Capítol XXXI

Primer grup de metges i farmacèutics del XIX-XX

Narcís Sardà i Riusech (Figueres, Alt Empordà, 1840 - Guatemala, 1937) va ser un dels pocs metges catalans que van emigrar a Centreamèrica. Es va llicenciar a la Universitat de Barcelona. El 1885 va marxar a Panamà, on va fundar un sanatori, on es feien estudis sobre malalties tropicals; hi va formular unes píndoles antipalúdiques. Va vendre el sanatori i va traslladar-se a Guatemala. Va treballar a la Facultat de Medicina de la universitat a aquest país i també va treballar a l'Hospital Quezaltenango, del qual va ser director. Entre les diverses tasques portades a terme, cal subratllar la seva dedicació a combatre una epidèmia de verola i de grip. Va ser autor d'alguns preparats farmacèutics contra la bronquitis, l'alcoholisme, la febre, etc. Va fer una medicació per a remediare la impotència viril.

Josep Solà i Vidal (Garriguella, Alt Empordà, 1850 - Argentina, ?) és un dels metges catalans més destacats del segle passat a l'Argentina. Es va formar a París i a Barcelona. Va emigrar a aquest país el 1875, on es va doctorar a la Universitat de Buenos Aires. Es va dedicar a les malalties mentals. Va treballar com a cirurgià al Hospital Español de Buenos Aires. Arran d'un viatge a Europa, publica el llibre Progreso de la cirugía contemporánea. Va ser el fundador del primer establiment d'hidroteràpia de Buenos Aires i cofundador de l'Instituto Frenopático. Va ser designant representat d'aquest país al

Congrés Internacional de Medicina Mental, a Viena. Mitjançant la seva amistat amb el aleshores president argentí Julio A. Roca va aconseguir la anul.lació de dues estrofes de l'himne nacional argentí de contingut negatiu per a Espanya.

Antoni Bonifaci Pont i Pell (Cadaqués, Alt Empordà, 1867 - Buenos Aires, 1944) va ser metge i publicista. Va estudiar medicina a Barcelona (1884). El 1886 va emigrar a l'Argentina, on va establir-se a Corrientes. Va ser director de l'Hospital Juana Francisca Cabral, president del Consell d'Higiene Pública, vocal del Consell Superior d'Educació. Va fundar, conjuntament amb el doctor Zamora, el periòdic El Progreso. Va fer col.laboracions en revistes mèdiques de Buenos Aires, Montevideo i Barcelona. Va anar al Congrés Espanyol Internacional de la Tuberculosi, celebrat a Barcelona el 1910, on va presentar la ponència "La influencia de la higiene en la mortalidad por afecciones infectocontagiosas en la ciudad de Buenos Aires y conveniencia de un tratado comercial entre España y la República Argentina". Va estudiar l'emigració al Brasil. Va tornar a la Península. El 1919 va ser nomenat fill predilecte de Cadaqués. Va fer diverses col.laboracions en publicacions mèdiques com *Semana Médica de Buenos Aires* i *Semaine Médicale de París*. Va publicar *Contribución al estudio de la lepra en Corrientes* (1906), *Londres y la higiene*, *La Asociación patriótica Española en Corrientes*.

Pompeu Pascual i Carbó (Caça de la Selva, Gironès, 1897 - Girona, 1977) va ser metge i diplomàtic. Va estudiar medicina a la Universitat de Barcelona. Va treballar a la Mancomunitat. Va ser militant del partit Esquerra Republicana, i el 1931 va ser elegit regidor de l'Ajuntament de Girona. Va ser el promotor del periòdic Acció Ciutadana. Va salvar de la mort nombroses persones durant la guerra civil i quan va caldre va saber enfrontar-se als comitès de control per a resoldre problemes. Acabada la guerra, es va exiliar a Xile. Va treballar al departament d'alimentació pediàtric de la casa Andrómaco i posteriorment a la Nestlé. A Santiago, va ser nomenat metge d'honor de l'Hospital Clínico Roberto del Río. Va ser amic de Frei i Allende, els quals serien més tard presidents. També va ser nomenat membre d'honor de la Societat Xilena de Pediatria. El 1948 va tornar a Girona, on va continuar treballant en la seva professió. El 1965 Frei el va nomenar cònsol honorari de Xile a Girona.

Capítol XXXII

Segon grup de metges i farmacèutics del XIX-XX

Arnau (Figueres, Alt Empordà, XIX-XX) va ser un metge conegut, del qual es coneix només aquest nom o prenom, a través de l'obra *O catalão (Un català a l'Amazònia, Barcelona 1984)* de Josep Travesset i Anna Roselló. Des d'infant va residir a Barcelona, on va estudiar medicina naturista. Es va doctorar en medicina a Suïssa. Va retornar i va participar en la guerra civil. Després es va exiliar a França i més tard va marxar al Brasil. A Rio de Janeiro, va exercir com a metge i, a més, va treballar a una

imprempta. Es va establir a la selva amazònica, prop de la ciutat de Barcelos\$, entre els indis Tupí-guaraní. Va treballar-hi donat suport al desenvolupament socio-econòmic de la comunitat, va impulsar alguns projectes de regadiu. També va alfabetitzar en brasiler i en català, llengua que va esdevenir oficial en aquella comunitat.

Alfons Boix i Vallicrosa (Santa Coloma de Farners, Selva, 1899 - Mèxic, D.F., 1967) va ser químic i farmacèutic. Va estudiar química i, més tard, farmàcia a la Universitat de Barcelona. Es va doctorar en farmàcia a Madrid. Va treballar com a professor auxiliar de química a l'Escola Industrial de Terrasa. Posteriorment, va residir a Montcada, on va tenir una farmàcia. Va entrar a Esquerra Republicana de Catalunya. Durant la guerra civil va ser alcalde de Montcada. El 1939, es va exiliar a Mèxic. Va treballar-hi com a director químic dels laboratoris alemanys Beick Felix i cap d'investigació i producció dels laboratoris Laquisa; també va treballar com a professor de química a l'Instituto Luis Vives de Mèxic. Després va adquirir la farmàcia Frontera. Va publicar, en castellà i català, diversos articles científics, entre els quals cal esmentar "Els problemes de Catalunya a l'exili". Va ser col.laborador a la revista Pont Blau, publicada a Mèxic. Es va casar amb la catalana Roser Albert i Puig.

Joan Bofill i Deulofeu (Santa Coloma de Farners, Selva, 1905) va ser també metge. Va fer els seus estudis de medicina a la Universitat de Barcelona, on es va graduar el 1928. Va treballar de professor a l'Institut de Fisiologia, dirigit pel prestigiós metge August Pi i Sunyer. Va emigrar a Veneçuela, on va exercir com a investigador a l'Instituto de Medicina Experimental de Caracas. Va fundar, conjuntament amb els catalans Abel Vallmitjana i Bonaventura Benaiges, dos laboratoris farmacèutics. Va introduir el cultiu hidropònic a Veneçuela. Va publicar, amb Enrique Galíndez, Método general para la determinación de la vitamina C en los compuestos orgánicos. Es va casar amb la catalana Pilar Abadías i Gassó.

Anna Surribas i Llansà (Girona, 1926) va ser farmacèutica, branca de la qual va ser inspectora a Quito (Equador). Va presidir-hi, del 1956 al 1978, la Corporación de Educación Social y Campesina. Va participar en la promoció de l'Escola d'Art i Llar Tulpa (Quito), de la qual va ser directora i sots-directora del Col·legi Los Pinos.

Capítol XXXIII

Els militars del XV i XVIII-XIX

(en un quadre)

Segle V: Pere Margarit, cap militar i comandant d'una de les caravel·les de Colom, en el segon viatge a Amèrica. XVIII-XIX: Joan Barnó, militar destacat defensor de la ciutat de Guayaquil (Equador) de la invasió d'un general argentí; Baltasar de

Setmenant va intervenir en l'aixecament de Tupac-Amaru, al Perú.
XIX: Joan Brusi, condecorat amb la Cruz de Carlos III a Puerto Rico; Antoni Soler, alcalde i diputat també al mateix país, i director de la construcció de la fortificació de l'Havana.

Un català gironí que va participar en la conquesta d'Amèrica va ser el militar Pere Margarit (Castell d'Empordà, Baix Empordà, 1455 - Castell d'Empordà?, 1505). Fill i hereu del cavaller Joan Bertran de Barcelona i de Constança Margarit, senyora de Castell d'Empordà, d'una branca de l'important llinatge amb aquest nom, que va estar al costat de Joan II en les lluites civils catalanes. Des del 1478 va estar molt vinculat a la cort, on es va iniciar com a patge; va estar al servei de Ferran II el Catòlic des de 1485. Es va casar el 1488 amb Maria Carrillo, dama d'Isabel de Castella. Va prendre part en la Guerra de Granada (1490-1491) i va ser aglutzir de la Inquisició a Saragossa (1490) i Cavaller de l'orde de Sant Jaume. Tenia també rendes a Saragossa i a Daroca. Va formar part de l'expedició en el segon viatge de Colom a Amèrica (1493) com a cap militar i comandant d'una de les caravel·les. Arribats a la Hispaniola, Colom li va confiar i el va nomenar governador, amb plens poders, de la fortalesa de Santo Domingo i Cibao. Va fer diverses expedicions per consolidar la conquesta de la illa. Molest pel tracte que Colom donava als hidalgos establerts allí, i sobretot pel govern del consell presidit per Diego Colom, va retornar a Espanya (novembre de 1494), on, juntament amb fra Bernat Boïl, va informar negativament els sobirans sobre la situació de la

77

Hispaniola, origen del desprestigi de Colom. Li van concedir una pensió de 30.000 maravedisos anuals. Es va retirar probablement a les seves possessions de Castell d'Empordà.

Joan Fabra Gobén (Girona, 1741 - Rocha, Uruguai, s. XIX) Va ser militar. Es va incorporar al Regiment de Mallorca, amb el qual va arribar, acompanyat de la seva muller, al Riu de la Plata el 1766. El 1772 va retornar d'Amèrica i va establir-se a la Corunya, on es va llicenciar de l'exèrcit; anteriorment ja hi havia residit abans d'anar-s'en a l'Uruguai. El 1799 es va allistar, amb la seva família, com a repoblador de la costa patagònica. El 1780 va arribar a Montevideo, després de passar una temporada, a Maldonado, malalts d'escorbut. Més tard va residir a San Carlos (Uruguai), on va treballar de barber fins el 1800. En aquesta època, per penúries econòmiques, va ser ajudat econòmicament per la Reial Hisenda. El 1801, amb la seva família, va formar part de les 22 famílies fundadores de Rocha.

Joan Barnó de Ferrusola (Olot, Garrotxa, 1762 - Guayaquil, Equador, 1842) Va ser militar. De jove va residir a la Florida, on va lluitar contra la Gran Bretanya. Va ser ajudant i secretari del governador baró de Caróndelet. Posteriorment va ser secretari privat del esmentat governador. Va tenir també alts càrrecs a Guayaquil, com el de comptador principal de l'Administración de la Reial Reta\$ de Aguardientes, de la qual va ser l'administrador el 1808. El 1801 es va casar amb María Rosa Paredes Iturralde, nascuda a Guayaquil. El 1806 va

participar, a las Cruces, en la defensa de la ciutat quan el capità argentí Brown la va atacar. Quan es va declarar la independència de la província de Guayaquil (1820), ell era administrador de la Duana Nacional. Durant un temps va deixar l'Equador, però hi va retornar el 1825 per viure-hi amb la seva família. Com a oficial de la Real Armada Española, va intervenir en diverses campanyes militars per Europa.

Salvador Vives i Rodó (Vilobí, Gironès, 1784 - Ponce, Puerto Rico, 1845) va ser funcionari a l'àmbit militar i també polític. Va fer estudis de filosofia i matemàtiques. Va treballar a Girona com a controlador als hospitals militars (1808-1812). El mateix 1812 va emigrar a Caracas; hi va exercir la mateixa professió. El 1820 es va traslladar, amb la seva família i dos esclaus, a Puerto Rico. Hom sap que el 1823 residia a San Juan. Va treballar/hi com a escrivà de registres a Ponce. Posteriorment va ser alcalde d'aquesta localitat (1841-1844). El 1863 el consistori municipal va posar el seu nom a un carrer d'aquesta ciutat.

Manuel Jonama i Bellsolà (Girona, 1791 - Antigua, Guatemala, 1870) va ser enginyer militar, germà de Llúcia Jonama, heroïna comandant de la companya femenina de Santa Bàrbara, durant els setges de Girona. Va lluitar amb el Regiment d'Ultònia contra els francesos; li van donar la medalla del Sofriment per la Pàtria. Es va graduar de capità d'enginyers el 1820. Amb el grau de coronel, el 1823 va ser destinat a Mèxic amb la tasca d'assessor

de les províncies Unides de Centramèrica, amb els Reials Exèrcits. A Guatemala, va fundar, el 1826, el Col·legi Militar de Centramèrica. Va ser cridat per l'Exèrcit Aliat protector de la Llei, del general Francisco Morazán, però per desavinences amb aquest el va abandonar el 1829. Va intervenir en algunes obres d'enginyeria: els camins de Bárcenas a Amatitlán i el port de Iztapa, on va ser comandant fins el 1835. Quan era regidor de la municipalitat d'Escuintla va fer els croquis de les ruïnes de Copán. El 1847 va ser alcalde d'Antigua, càrrec durant el qual va fer obres importants d'embelliment d'aquesta ciutat, també va ser corregidor de Sacatepéquez. Va exercir com a ministre de Guerra de Guatemala el 1848 i el 1849. Va retornar a Antigua, on es va dedicar a les seves hisendes agrícoles i va servir com a germà gran de la Junta de Caritat de l'hospital d'aquesta ciutat.

Baltasar de Sentmenant i de Ribera (Girona, s. XVIII - Barcelona, 1801) va ser un militar de la noblesa que va emigrar a Amèrica. Era fill de Menna de Sentmenat i d'Agulló-Pinós, marquès de Gironella. Després d'intervenir en guerres a Itàlia i a Portugal. Amb el càrrec de comandar un batalló d'infanteria, format de piquets de diversos regiments, va sortir de Cadis el 1768 i va arribar al Riu de la Plata als inicis de 1769. Un any més tard era a Xile. El 1776 s'en va anar a Lima, on va fer els fonaments del temple de la Merced de Concepción i també va contribuir econòmicament a la seva construcció mitjançant d'almoines. En aquest país va servir el corregiment d'Arequipa. Va ascendir a

Coronel i es va distingir en l'aixecament de Tupac-Amaru. El 1787 va sol.licitar la presidència de Xile però no ho va aconseguir. El 1792 era a Barcelona, ja retirat.

Capítol XXXIV

Primer grup de militars del XIX-XX

Joan Brusi i Font (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà, s. XIX - ?, XX) va ser un militar emigrat a Puerto Rico el 1865. Va treballar a Quebradillas a un negoci del seu germà Jaume. Posteriorment, va exercir funcions rellevants: el 1884 va ser capità del Batalló de Voluntaris Número 3, al port d'Arecibo; President de la Diputació Provincial de Puerto Rico el 1887. Més tard, va ser condecorat amb la Cruz de Carlos III pels serveis prestats en aquest país. El 1896 era tinent general comandant segon en cap.

Antoni Soler i Bou (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà, s. XIX -?, ?) va ser advocat, però, per la seva activitat, també militar i polític. Va estudiar dret a Barcelona. Va Emigrar a Amèrica, on va arribar a Puerto Rico el 1856. El 1859 es trobava establert a Humacao, on es va casar. El 1870 va exercir de coronel del Batalló de Voluntaris Número 8 d'Humacao i membre de la plana militar major. El 1876 era corregidor, alcalde de Humacao i cap del districte de Guayama i també diputat a les Corts pel districte d'aquest lloc. Va tornar a Catalunya el 1876. El seu

germà, també militar, també va residir a Puerto Rico, on va arribar el 1850. Va treballar-hi com a comerciant i com a capità del mateix Batalló de Voluntaris Número 8.

Carles Barraquer (Girona, 1833 - Madrid, 1902) va ser enginyer militar. Va estudiar al Colegio General Militar i més tard a l'Academia de Ingenieros, on es va graduar de tinent, el 1853, i l'any següent de capità. Dos anys després, li van atorgar la Cruz de San Fernando. Va intervenir en la Guerra de Cuba, entre 1863 i 1865. El van nomenar coronel. Va estar també implicat en la Tercera Guerra Carlina (1873-1874); com a enginyer, va participar en la construcció de diverses fortificacions. El van nomenar General de brigada el 1891, i, un altre cop a Cuba, va tenir el càrrec de comandant general sots-inspector de Cuba el 1895. Va dirigir la construcció de la fortificació de l'Havana, que es va fer en pocs mesos. En mèrit a la seva acció militar, va guanyar la "cruz roja del mérito militar". El 1897 va retornar a la península per motius de salut. A Barcelona, va dirigir les obres de les casernes del carrer Roger de Flor i de Jaume I. Els darrers anys va ser director general de l'Instituto Geográfico y Estadístico, a Madrid.

Un militar i escriptor, en el seu camp, va ser Francesc Camps i Feliu (Girona, 1824 - Guanabacoa, Cuba, 1898). El 1852 va arribar a Cuba, amb el grau de capità. Va intervenir en la Guerra de Cuba (1868-1878). Arran dels conflictes que va tenir amb el capità general de Cuba, Arsenio Martínez Campos, va dimitir i va

abandonar l'exèrcit. Era partidari de la independència de Cuba. Va escriure també diverses obres: La defensa de Holguín (1882) i Españoles e insurrectos (1890), obra que fa referència a la revolta cubana, amb una anàlisi militar. Firmava els seus escrits amb el pseudònim d' "Un guajiro práctico".

Capítol XXXV

Músics del XIX-XX

(en un quadre)

Segle XIX-XX: Jaume Nunó, autor de la música del himne mexicà; Isaac Albéniz, músic internacional i aventurer; Ernest Sunyer, autor d'un centenar de Sardanes i fundador del Casal Català de Buenos Aires. XX: Xavier Cugat, Músic a Hollywood i compositor.

Jaume Nunó i Roca, Jaume (Sant Joan de les Abadesses, Ripollés, 1824 - Auburndale-Buffalo, Nova York, 1908) és un músic i compositor gironí important amb obra americana, de la qual la més important és l'himne de Mèxic. Va ser solista del cor de la catedral de Barcelona. Va estudiar a Roma, on va ser deixeble de Severio Mercadante. Va ingressar a l'exèrcit el 1845, on aviat va ser director de la banda del Regiment de la Reina. Amb el mateix càrrec, el 1851 marxà a Cuba, on va organitzar les bandes militars; hi va introduir els instruments de metall. Un any més tard, va ser cridat pel general mexicà Antonio López de Santa Ana per a reorganitzar les bandes militars de Mèxic, on va ser director del Conservatori Nacional. El 1854 va guanyar el concurs de compositors per a l'himne nacional mexicà, que es va estrenar

el 15 de setembre d'aquell any al teatre Santa Anna, que més tard s'anomenaria Teatre Nacional. El 1856 va tornar a l'Havana i de seguida marxà als Estats Units, on va treballar com a pianista i director d'orquestra. Va ser també director d'òpera a Rochester (1873-1876). Es va casar a Buffalo, on va fundar una acadèmia de música al Women's Union Building. Va tornar a Mèxic el 1864, on va ser director d'òpera. Se li retre homenatge al Teatre Arceu i més tard, el 1904, un altre en ocasió del cinquantè aniversari de la creació del himne. En morir, el 1921, es va depositar la seva despulla a la "Rotanda de los Hombres Ilustres" de la Ciutat de Mèxic. A San Joan de les Abadesses, l'Estat mexicà, per iniciativa de l'historiador Salvador Moreno, li ha arreglat i dedicat un plaça, coneguda popularment com la plaça dels mexicans.

Isaac Albéniz i Pascual (Comprodon, Ripollès, 1860 - Kanbo, País Basc, 1909) va destacar com a músic i aventurer. Va viatjar continuament d'Europa a Amèrica. Des de la seva infantessa, va mostrar unes qualitats musicals excepcionals. Va ser presentat com a nen prodigi al Teatre Romea de Barcelona. El 1869 la seva família es va traslladar a Madrid, on va estudiar amb Eduardo Compta. Acostumava escapar-se de casa. El 1872 es va introduir com a polissó al vaixell "España", amb el qual va arribar a terres americanes. Abans de ser retornat a Espanya havia visitat l'Argentina, l'Uruguai i el Brasil. Poc després, destinat el seu pare a Cuba, reprenent l'hàbit de fugir de casa, va anar als Estats Units. Amb uns quants estalvis s'en va anar a Leipzig, on

va estudiar amb Jadassohn i Reinecke. Sense diners, va retornar a Espanya i va sol·licitar el suport del comte Morphy, musicòleg estretament vinculat al poder central, que li va proporcionar una beca per a estudiar al conservatori de Brusel·les. Hi va apuntar-se a una tournée pels Estats Units amb una companya de sarsuela. Guardonat amb el premi extraordinari de piano atorgat per Planté, Rubinstein i Von Bülow, va marxar a Budapest per retrobar Franz Liszt, amb qui va aprofitar, però intensament els seus consells musicals. Un cop a Barcelona, va tornar a viatjar a Cuba, Mèxic i l'Argentina per oferir-hi recitals de piano. A Catalunya va mantenir un ric contacte pedagògic amb Pedrell i durant llarg temps va residir a Tiana (Maresme), on es va casar amb Rosina Jordà. Durant la dècada dels vuitanta va alternar actuacions per Europa; a Barcelona, on aviat va ser considerat un músic de primer rengle. Durant l'exposició de 1888 va actuar fent propaganda per a una casa de pianos. Per necessitats econòmiques, es va veure obligat a acceptar el 1890 una vinculació estable amb el banquer anglès Francis Mopney-Coutts, per al qual va musicar *The Magic Opal*, *Poor Jonathan*, *Henry Clifford*, *Pepita Jiménez* i *Merlín*. A través de contactes internacionals va afavorir que el 1895 arribés a Barcelona *Matthieu Crickboom* i la resta del Quartet Belga, que van influir la música i la pedagogia de la corda a Catalunya. La seva obra va ser sobretot de piano. A partir de 1905, Blanca Selva li va estrenar, un per un, tots els quaderns de la suite *Ibèria*, un dels pilars de la música pianística de tots els temps, excel·lent mostra de l'internacionalisme del seu autor, que va quedar incompleta a

causa de la seva mort inesperada. Com a resposta a l'estètica del moment i als seus impulsos, apareixen sovint els quadres pintorescos en les seves suites pianístiques que recorden el seu tarannà viatger; tanmateix, el record de les terres americanes només apareix en una ocasió, a Cuba, setena part de la Suite espanyola op.47 (1886).

Ernest Sunyer i Curtiella (Porbou, Alta Empordà, 1889 - Mendoza, Argentina, 1946) va ser músic i compositor. Va tenir com a mestre Enric Granados, Enric Morera i Adrià Esquerrà. Va treballar com a director coral. El 1905 va ser nomenat professor de solfeig i mestre auxiliar de la Schola Coral Catalana. Va fundar l'Orfeó Fiveller (1907). El 1910 va emigrar a l'Argentina, on va ser fundador de l'Orfeó Català del Casal Català de Buenos Aires, del qual va ser director fins la seva mort. Va ser president (1931) i secretari (1932) de la Comissió Delegada de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, a Buenos Aires. Va col.laborar en la revista Ressorgiment. Entre la seva obra musical, cal esmentar més d'un centenar de sardanes, composicions corals, música per a teatre, obres per a piano, música de cambra i religiosa i harmonitzacions de melodies populars.

Capítol XXXVI

Músics del XX

Xavier Cugat i Mingall (Girona, 1900 - Barcelona, 1990) és sens dubte el català gironí més conegut a l'àmbit de la música. Va conrear també la pintura, sobretot la caricatura. Va emigrar a

Cuba amb la seva família, quan només tenia quatre anys. El seu pare, cap dels ciclistes de la Creu Roja de l'Havana, va fer-hi una certa fortuna. A l'Havana va iniciar els seus estudis de música: violí al Conservatori Peyrellada i a l'Escola Superior de Música. Va actuar al teatre Payret en cinema mut i va ser concertino de l'Orquestra Simfònica del Teatre Nacional de l'Havana, on va conèixer Enrico Caruso, al qual li feu la seva primera caricatura; Caruso el va orientar, el 1912, per anar a Nova York, on va trobar Maria Barrientos i Hipòlit Lázaro. Hi va formar un duo amb el pianista i compositor Agustí Borgunyó (1916), que va debutar al Carnegie Hall. A Broadway, va dirigir una orquestra teatral en la qual cantava la cubana Rita Montaner, que esdevindria més tard la seva esposa. Va residir durant un temps a Berlín per a completar els seus estudis, i després va tornar al Carnegie Hall. Va obtenir èxit amb un trio de cambra, que va actuar a Espanya. Aviat va decidir canviar a la música lleugera, gènere que va tocar a un club nocturn de Broadway. Als anys vint es va introduir en el món de Hollywood, on va ser caricaturista per al diari Los Angeles Times i, a més, es va dedicar a la venda d'antiguitats espanyoles. Va crear-hi també una orquestra de tangos per encàrrec de Rodolfo Valentino per al film *Els quatre genets de l'Apocalipsi* (1921) de Rex Ingram; hi va rodar també el curtmetratge *Un fotògrafo distraïdo* (Hollywood, 1930) i el llargmetratge *Charros, gauchos y manolas* (Hollywood, 1929-1930), un dels primers films sonors. Amb la seva orquestra, o també com a compositor de cançons, va acompanyar musicalment les grans figures del cinema nord-americà. Va col·laborar amb

Chaplin pels volts de 1925, amb actuacions directes a la sala, enregistrament de bandes sonores o la creació de cartells, com per exemple els de *Llums de la ciutat* (1931), de C.S. Chaplin. Va ser un dels grans animadors de les grans sales de festa nord-americanes, amb actuacions també a la radio. Va ser també un dels principals introductors de la música llatinoamericana. Va treballar amb diverses figures mítiques del cinema. Entre la seva participació, als Estats Units, Espanya, Itàlia i Mèxic, cal esmentar: *La vídua Alegre* (1925) d'Erich von Stroheim; *Go West, Young Man* (1936), de Henry Hathaway; *Tres dies d'amor i de fe* (1943) de George Sidney; *Adorable coqueta* (1948) de Richard Whorf; *El soltero* (1955) de Mario Monicelli; *Nunca en horas de clase* (1978) de José Antonio de la Loma; *Elvis presley, així como sóc* (1979) de John Carpenter i *Una rosa al viento* (1984) de Miquel Iglésias, darrera aparició fílmica. Va contribuir al llançament, com a artista, de Frank Sinatra i de Rita Hayworth. El primer disc de Sinatra conté un tema que s'inspira en el *El noi de la mare*. Va participar en les campanyes presidencials electorals de Kennedy, Ford, Reagan i Mondale. Va contreure matrimoni amb diverses artistes com Carmen Castillo el 1928, Rita Hayworth, Lorrain Allen el 1937, Abbe Lane, Charo Baeza el 1966. També va treballar en molts negocis amb productes com la xocolata, vins, escoles de ball, restaurants i gossos mexicans chihuahua. Va passar la seva vellesa a Barcelona, a l'hotel Ritz, on va portar una vida molt activa; des de 1972 va fer exposicions de pintura i caricatures, també va intervenir en programes de radio i televisió i a més crear un orquestra amb el seu nom. El seu germà

Francesc va ser tècnic comercial. Després de residir a Cuba, també va establir-se als Estats Units, on va ser director tècnic de l'empresa Technicolor Corporation.

Narcís Costa Horts (Girona, 1907 - Catalunya, 1991) va ser músic i compositor. Va iniciar els seus estudis primaris a Girona i els de música amb el seu pare i els mestres Josep Cantó, Josep Baró i Vincent d'Indy. El 1936 va compondre un Quartet de corda. Es va exiliar el 1940, primerament a França i després a Mèxic. Hi va treballar en una orquestra i com a professor de música. Va organitzar un cor a l'Orfeó Català i va dirigir la Massa Coral (1939-1951). Va fer la música per uns poemes de Pere Matalonga i va compondre música orquestral i sardanes. Entre altres obres, cal remarcar Sonata en mi menor (1944) i d'una Simfonia en re (1944), estrenada a Buenos Aires.

Una altra dona també dedicada a la música és la Maria Rosa Banús i Guardiola (Salt, Gironés, 1943). Va emigrar a Veneçuela, on va residir a diversos estats d'aquest país. Ha coordinat durant cinc anys la Casa de la Cultura d'El Tigre, a Anzoátegui. És la fundadora de l'Orquestra Simfònica de joves José Antonio Anzoátegui i també la de San Félix, a l'estat de Bolívar. Actualment és coordinadora de nombroses activitats artístico-musicals.

Capítol XXXVII

Gent d'Ofici

Certs catalans gironins van destacar en diversos oficis. Joan Macau i Oriol (Alt Empordà, s. XIX -?, s. XX) va ser pastisser. Va arribar a l'Havana el 1910. Va establir-se a Camagüey, on va fundar el café i confiteria Montserrat (1919). Era un establiment de gran anomenada, que tenia a més una secció de venda de licors, fruites i altres queviures.

Joan Bordalló i Alonso (Torroella de Montgrí, Baix Empordà, 1909) Va ser perruquer i esteticista. Va fer els seus estudis en aquest camp a Catalunya, i després va fer-ne l'especialització a París. Va emigrar a Costa Rica el 1949, on a San José va obrir un establiment del seu ofici i també una acadèmia de perruqueria de senyores, on es fan treballs d'estètica i maquillatge per a actors de teatre, cinema i televisió. Ha estat director de maquillatge cinematogràfic. Fa alguns anys, Bordalló era l'únic fabricant de guarniments i tints de colors de Costa Rica. També ha donat classes a l'estranger en la seva especialitat. Organitza i fa classes de sardanes.

Pere Casagran i Dalmau (Portbou, Alt Empordà, 1920) va ser perit electricista. Va fer els seus estudis de peritatge industrial a l'Escola Industrial de Terrasa (1942). Va treballar en la seva professió a la companya tèxtil Safa de Blanes. Va emigrar a Amèrica el 1949, on va residir a Rio de Janeiro i a altres llocs

del Brasil, on es va dedicar al disseny industrial. A Barra do Piraí va ser professor d'espanyol (1952-1954). Durant sis anys, va treballar com a assistent tècnic de fiscalització mecànica de la construcció de dues centrals hidroelèctriques. El 1966 es va traslladar al Canadà, a Montréal, on continua treballant en el seu camp.

Capítol XXXVIII

Pintors del XIX-XX

(en un quadre)

Segle XIX: Fidel Roig, pintor singular d'obra pictòrica de les altes cimeres de les muntanyes; Josep Ramis, missioner decorador d'esglésies a les missions californianes i pintor de quadres de temes indígenes. XX: Salvador Dalí, amb una vintena d'exposicions a diverses ciutats nord-americanes, com Nova York i altres. La Salvador Dalí Foundation, a Florida, té la seva obra antològica més completa; Remei Varo, guanyadora del primer premi al Salon de Pintura Femenina de Mèxic.

Un dels pintors més importants relacionats amb Amèrica és Fidel Roig i Matons (Girona, 1885 - Mendoza, Argentina, 1977), a més de ser una de les figures més remarcables en la història recent de la pintura gironina. Era també un músic destacat. L'any 1986, els seus hereus van donar al Museu d'Art de Girona onze obres pictòriques originals. Durant la cerimònia organitzada, arran d'aquest esdeveniment, el seu fill va subratllar la lleialtat a la seva terra i al seu país d'adopció: l'Argentina. Des de molt

jove es va iniciar en la música i en la pintura. A l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, va tenir com a professor de pintura Lluís Perich, Prudenci Bertrana i Lluís Graner. L'any 1907, es va graduar-hi com a professor de pintura i de música. A Catalunya, va treballar com a violinista i professor de pintura. Arran dels seus vincles familiars amb l'Argentina, va emigrar-hi el 1908, on es va establir-se a Mendoza. Es va nacionalitzar argentí (1940) i el 1921 es va casar amb l'argentina María Elisabet Simón, amb la qual va tenir 5 fills. Com a violinista, va dirigir conjunts d'orquestra i de camera i corals; va treballar, també, a Mendoza, com a professor i com a comptable al Colegio Don Bosco (1911-1925) i al Nacional Agustín Alvarez (1926-1931). Fins el 1920 es va dedicar principalment a la música. En retornar poc a poc a la activitat de la pintura, va dedicar-s'hi, a partir dels anys vint, de una manera apassionada. Va ser professor d'estètica als col·legis Don Bosco (1911-1925) i Nacional Agustín Alvarez (1926-1931). Va ser un dels fundadors de la prestigiosa Academia Provincial de Bellas Artes, on també va exercir com a professor; és considerat un dels iniciadors més dinàmics del moviment pictòric de Mendoza. La Comissió Nacional de Cultura d'aquest país li va donar una beca, de 1941 a 1942, per pintar quadres sobre la vida del general San Martín. Posteriorment, aquesta entitat li va tornar a demanar la mateixa tasca, de 1947 a 1950. Li va atorgar una pensió vitalícia per la seva obra, de la qual el tema principal fa referència a fets històrics argentins, al paisatge d'alta muntanya i als costums de la població huerpe. Entre la seva obra, cal destacar el Paso de

Uspallata, Paso de los Patos i Paso del Portillo, obres que tracten sobre fets heroics de l'exèrcit argentí i en les que va treballar 20 anys. Cal subratllar aquest darrer quadre, que representa la trobada, l'any 1823, de San Martín i Olazábal. Va fer nombroses exposicions de pintura a Buenos Aires, Mendoza i a altres ciutats, la crítica de les quals va ser molt positiva. L'any 1961 va fer un viatge a la Península, on va exposar els seus paisatges argentins. L'obra de l'autor es troba en els museus argentins de Bahía Blanca, Rosario i en el de Bellas Artes de la Boca; té també obra a altres països estrangers. La crítica d'art Marta Gómez de Rodríguez Brito considera Fidel Roig un pintor d'altres cimeres, tant en sentit metafòric com en sentit estricte; diu que són molts pocs els pintors que han pujat per fer obra pictòrica. Creu que viure dalt de la muntanya per pintar té un gran mèrit, i més a l'hiver, com ell ho ha fet. Va fer col.laboracions en revistes i diaris catalans i castellans. Va ser fundador del Centre Català de Mendoza, de l'Academia de Artes de Mendoza i secretari del Consistori dels Jocs Florals de la Llengua Catalana (Mendoza). Va exercir aquesta activitat fins l'any 1959, moment en el qual va començar a perdre visió. La seva generositat el va portar a fer un oferiment de la seva obra al govern argentí, que hauria de ser destinada a un museu; fa uns quants anys, encara no s'havia recollit el seu legat.

*****

Un català relacionat amb l'història de les missions californians és el cas del pintor Josep Ramis (Salt, Gironès, 1897). El 1919 emigrà a Cuba, i posteriorment a Veneçuela i Colòmbia, països en

els qual va residir algun temps. Es va traslladar a San Francisco, a Califòrnia, on va estudiar a l'Acadèmia de Belles Arts. A Monterey va conèixer el capellà català Ramon Mestres que el va introduir a les missions, fundades per fra Juníper Serra, el qual li va encarregar pintar un viacrucis que anava de la missió del Carmel a Monterey. El 1933 va començar a decorar moltes esglésies d'aquestes missions. També va pintar molts quadres sobre la vida i costums dels indis. Va fer un gran vitatge per tota Amèrica, desde Mèxic a l'Argentina. Va Tornar a Califòrnia, on es va establir a Santa Barbara. Va exposar el 1946 i el 1963 a Catalunya. Va donar part de la seva obra a la casa natal de Juníper Serra, a Petra (Mallorca).

Capítol XXXIX

Primer grup de pintors del XX

Pompeu Audivert (l'Estartit, Baix Empordà, 1900 - Buenos Aires, 1977) va ser gravador i pintor. Va emigrar de petit amb la seva família a l'Argentina, on va establir-se a Buenos Aires. Va fer-hi estudis de dibuix i pintura i posteriorment gravat. Va començar a exposar l'any 1929, data a partir de la qual va participar a diferents exposicions i mostres d'art, tant a l'Argentina com a l'Uruguai i a altres països de l'Amèrica Llatina. Convidat per l'Associació de Gravadors de Nova York, els anys 1943 i 1944 va exposar als Estats Units. Va residir a Mèxic de 1944 a 1947. Torna a l'Argentina, on va ser professor de gravat i, des de 1951, cap de secció a l'Escuela de Bellas Artes de la Universitat de Tucumán. Entre les seves exposicions, cal

destacar la presentada a Buenos Aires el 1962, considerada la millor de l'any per l'Asociación Crítica de Arte. El 1966 va tornar a dirigir el taller de gravat de la Universitat de Tucumán. Va publicar a Mèxic els llibres: *Diez grabados* (1947); *Técnica del grabado a buril*, (1948); *Gravat català al boix*, (1947); i el *Gravat català*, en anglès. Va guanyar nombrosos premis i guardons; a l'Argentina: premi de Gravat al Salón de Santa Fe, 1932; primer premi al Salón de Acuarelistas y Grabadores de Buenos Aires. Va guanyar premis també a altres països d'Amèrica. La seva obra es troba a museus de l'Argentina, a Xile, a Perú i als Estats Units, a Nova York i Virgínia.

L'artista de més relleu a l'àmbit de la pintura és Salvador Dalí (Figueres, Alt Empordà, 1904 - 1989) amb una obra remarcable feta a Amèrica. Va estudiar a l'Escola Municipal de Dibuix de Figueres. Va ingressar, el 1922, a l'Escola de Belles Arts de Madrid, on va conèixer Luis Buñuel, García Lorca i Pepín Bello, amb els quals va fer amistat. A Paris, va conèixer Pablo Picasso, es va afiliar al moviment superrealista i amb Luis Buñuel va presentar-hi la pel.lícula *Un chien adalou* (1929), en la què va col.laborar. Va conèixer Elena Diakonova, més coneguda com a Gala, la que seria la seva esposa, companya i musa artística durant tota la seva vida. Aquesta va ser l'etapa més fructífera superrealista de la seva obra:___el 1929 va fer__*El gran masturbador*, *El joc lúgubre*, *Retrat de Paul Eduard*; el 1930, *L'home invisible*, *La vellesa de Guillem Tell*; el 1931, *La persistència de la memòria*, *Retrat de Gala*, *el somni*; el 1932, *el naixement dels disigs líquids*, *L'arpe invisible*; el 1934 fa obres

cabdals com L'àngelus de Millet, L'hora triangular, Instrument masoquista. Va arribar, amb Gala, per primer cop a Nova York el novembre de 1934; Ja hi era conegut per algunes exposicions superrealistes col·lectives. Al llarg de la seva estada de quatre mesos va publicar un full titulat New York salutes me, va dictar una conferència al Museu d'Art Modern sobre pintures superrealistes i imatges paranoiques, va publicar dibuixos a l'American Weekly i es va acomiadar amb un ball de disfreses que va tenir un gran ressò periodístic a Nova York i també a París. A la segona estada als Estats Units (desembre 1937) el Times li va dedicar tota la portada amb una fotografia de Man Ray. Va rebre l'encàrrec d'un muntatge per a la World's Fair (juny 1939), en el qual Dalí volia posar un cap de peix a la Venus de Botticelli, però la direcció de la fira no ho va acceptar. Per a protestar va publicar la "Declaration of the independence of the imagination and the rights of man to his ownn madness". A partir de 1940 hi romandria una gran estada fins el 1948, període en el qual es va consolidar com a artista internacional. Va fer vint exposicions individuals a Nova York, Xicago, Los Angeles, Cleveland, la més celebrada va ser la del Museu d'Art Modern de Nova York (1941). Va escriure i publicar obres com The Secret Life of Salvador Dalí (1942), la novel·la __Hidden Faces (1944), els dos exemplars de Dalí News (1945-1947), Fifty Secrets of Magic Craftsmanship (1948). Va fer les il·lustracions de les obres de Maurice Sandoz com __Fantastic Memories (1942), The Maze (1943) i Das Haus ohne Fester (1948). Va fer les escènes decoratives i la coreografia dels ballets Bacchanale (1939), Labyrinth (1941), El café de

Chinitas (1944), Mad Tristan (1944), sentimental Colloquy (1944). Va col.laborar amb Alfred Hitchcock en el film Spellbound i amb Walt Disney en Destiny. Va fer una gran amistat amb el matrimoni Reynolds i Eleonor Morse. Un museu de la Florida, a St. Petesburg, té l'obra antològica més completa, on la Salvador Dalí Foundation, que presideix el matrimoni Morse, reuneix una producció incomparable. Al camp de la cinematografia, va col.laborar en l'argument de l'âge d'or (1930). Va publicar a Paris el guió Babaouo (1932), que mai seria rodat. Hitchcock el va contractar per a l'escenografia de l'escena onírica del somni de Recorda (1945). Va fer la decoració i vestuari de Don Juan Tenorio de Zorrilla, que el cineasta Alejandro Perla va traslladar a la pantalla (1949). Va rodar amb Robert Descharnes la cinta amateur La història prodigiosa de la puntaire i el rinoceront (1954-1961, inèdit) i el vídeo Impressions à l'Haute Mongolie. Hommage à Raymond Russell (1974), va protagonitzar el film Le divin (1968) de André Smaghe. El 1948 va tornar a Portlligat (Cadaqués), i, a partir d'aquell moment, va organitzar la seva vida entre Cadaqués, on passava els estius, París i Nova York, on residia quatre mesos (de Nadal a la primavera, época en la qual tornava a París). Les seves llargues estades a Nova York van tenir un impacte als Estats Units on els mitjans de comunicació parlaven de les activitats de l'artista. Dalí va trobar-se amb catalans que el visitaven: amb Jaume Miravittles va editar els dos exemplars de Dalí News; també va col.laborar amb Carles Fontseré, en dissenys coreogràfics i cartells. Va ser membre de l'Acadèmia de Belles Arts de França, el 1982 va rebre

la medalla d'or de la Generalitat de Catalunya. A partir de 1970 va organitzar l'actual Teatre Museu Dalí, a Figueres, on s'exposa una gran part de la seva obra monogràfica, on és enterrat.

Capítol XL

Segon grup de pintors del XX

Joan Batlle i Planas (Torroella de Montgrí, Baix Empordà, 1911 - Buenos Aires, 1966) va ser també pintor. Amb la seva família va emigrar a l'Argentina el 1913. S'hi va establir, a Buenos Aires, on va fer estudis als tallers de la Mutualidad de Estudiantes de Bellas Artes. El 1939 va exposar per primer cop al Hall del Teatre Pueblo de Buenos Aires. Es va dedicar al collage, branca en la qual en va exposar amb quadres d'orientació superrealista, tendència general de la seva obra. Va guanyar diversos premis, entre els quals el Palanza (1960). Va il·lustrar llibres i revistes. Alguns dels seus quadres figuren als museus argentins i sud-americans, com Radiografias (1936); Tibet. Lama i Gaudí (1942); Mecanismos del número (1945) i Vendedoras de vidrios (1948). Va ser designat membre de l'Academia de Bellas Artes de Buenos Aires (1962). S'hi'l considera entre els primers artistes plàstics de la seva generació.

Remei Varo i Uranga (Anglès, Selva, 1913 - Ciutat de Mèxic, 1963) va ser una de les poques dones pintores. Va estudiar a l'Academia de San Fernando de Madrid i durant la guerra civil espanyola va obrir un taller de pintura a Barcelona. Es va casar amb el cartellista Gerard Lizarraga i posteriorment amb el poeta

72

superrealista Benjamín Peret, amb el qual va viure a París. El primer contacte artístic amb Mèxic va ser arran de la seva participació, el 1938, a l'exposició Internacional Surrealista de la galeria de Arte Mexicano amb l'obra Record de la Walkíria. El 1942 va emigrar a Mèxic, acompanyat del seu marit. Més tard es va traslladar a Veneçuela, on va il·lustrar llibres. Va retornar a Mèxic, on va arribar a ser una de les figures destacades en el superrealisme, junt amb la pintora anglesa Leonora Carrington, amiga seva. Arran d'una exposició individual, va guanyar, el 1954, el primer premi en el primer Salón de Pintura Femenina de México. El 1962 va exposar per darrer cop a la Galería Juan Martín. A Mèxic, també va il·lustrar llibres, entre d'altres, La mesa francesa, un llibre de gastronomia per al servei de propaganda de l'ambaixada francesa a Mèxic. En homenatge de la pintora li va ser dedicada, el 1964, una gran retrospectiva al Palacio de Bellas Artes de la capital de Mèxic. Va rebre el suport de Diego Rivera, Octavio Paz i Luis Buñuel. Té obra a importants museus d'Amèrica, entre aquets cal esmentar el Museo de Arte Moderno (Bosque de Chapultepec, Mèxic, D.F.) i també forma part de col·leccions particulars. De la seva obra, cal subratllar Armonía (1956), Tailleur pour dames_ (1957), Vagabundo (1958) i Mimetismo (1960).

Altra catalana pintora, a més d'escultora, és Emília Xargay i Pagès (Sarrià de Ter, Gironès, 1927). Es va formar a Girona, on va començar a exposar el 1944. Fins el 1992 ja havia fet més de cinc-cents exposicions, individuals i col·lectives. Es va

traslladar a Buenos aires el 1967, on ràpidamente va exposar i també a altres ciutats de l'Argentina; en va fer també al Perú i al Brasil. Després del seu retorn a Catalunya, ha realitzat, entre altres obres, l'escultura al·legòrica de Ramon Pané, erigida davant el monestir de Sant Jeroni de la Murtra (Barcelonès) i demanada per la Fundació Catalunya i Amèrica.

Concepció Tané i Fageda (Sant Joan les Fonts, Garrotxa, 1943) va ser una artista polifacètica. Va conrear la pintura, el dibuix i la ceràmica. El 1953 va emigrar a l'Uruguai amb els seus pares, on va establir-se a Montevideo. Va fer-hi estudis d'aquarel·la i de publicitat. Molt aviat va obtenir un primer premi en aquarel·la i també va començar a participar en exposicions col·lectives a Montevideo i Salto. El 1967 va inaugurar la seva pròpia galeria i un annex amb un taller d'expressió plàstica infantil. A partir d'aleshores ha fet nombroses exposicions a Montevideo i a diversos països: Brasil, Argentina, Equador, Espanya, Estats Units, Holanda, Itàlia, Mèxic i Veneçuela. El 1976 va rebre el premi a la creativitat. Ha fet viatges d'estudis a diversos països d'Europa i Veneçuela. El 1988 va ser becada per a fer un curs de disseny a un centre important de disseny industrial. Una part de la seva obra es manté exposada permanentment en galeries de Montevideo.

Capítol XLI

Polítics del XIX i XX

Segle XIX-XX: Francesc Cambó, polític i empresari a l'Argentina; Miquel Parvorell, coofundador d'Esquerra Republicana de Catalunya i intel.lectual. XX: Martí Rouret, polític i fundador d'Edicions Costa Brava a Mèxic; Antoni Dot, diputat d'Esquerra Republicana.

Francesc Cambó i Batlle (Verges, Baix Empordà, 1876 - Buenos Aires, 1947) és un dels polítics importants, que va desenvolupar una obra important a l'Argentina. Va a ser un home polifacètic. Com a polític, va ser regidor de la ciutat de Barcelona, diputat a les Corts de Madrid, candidat elctoral de Solidaritat Catalana i de la Lliga Regionalista, de la qual va estar també cofundador, parlamentari, va participar en dos governs de Maura, amb la dictadura Primo de Rivera va renunciar a l'acta de diputat i durant la segona República també es va dedicar a la política; Va tenir també una faceta com a empresari i com a mecenes de cultura. Va crear la Fundació Bernat Metge, amb la finalitat d'estudiar i traduir els clàssics grecs i llatins i la Fundació Cambó a la Sorbona de Paris; va ser a més patrocinador del Diccionari General de la Llengua Catalana de Pompeu Fabra, de la Història de Catalunya, de Ferran Soldevila, de Monumenta Cataloniae, etc. Deprés de la guerra civil va establir-se a Gènova, on va donar suport als republicans que fugien de Catalunya. Va treballar activamente en el rescat i assistència als perseguits durant la guerra civil. Posteriorment s'en va embarcar cap a Nova York (1940) i l'any següent a Buenos Aires on va residir-hi; va administrar i va exercir la presidència efectiva de la Compañía Hispano-Americana de Electricidad

(CHADE), empresa pionera en l'electrificació de l'Argentina. Va mantenir relació amb les clònies d'exiliats a l'Amèrica Llatina. Va escriure les Memòries. Després de morir, la seva despulla va ser portada, el 1977, de l'Argentina a Catalunya.

Miquel Parvorell i Santaló (Vilaür o Camallera, Alt Empordà, 1888 - Guadalajara, Mèxic, 1962), tiet de Lluís Antoni Santaló, va ser un polític català important. Va ser professor de geografia a l'Escola Normal de Girona. És autor de diversos treballs en aquesta disciplina. Entre les obres que va publicar, cal destacar El Gironès (1923). Va ser cofundador d'Esquerra Republicana de Catalunya, de la qual fa ser també delegat a Girona. Va exercir els càrrecs de Diputat de la Mancomunitat (1923), alcalde de Girona (1931-1933), diputat a les Corts (1931, 1933, i 1936), ministre de Comunicacions en el govern de Lerroux (1933) i president del Consell del Treball (1938). Arran de la Guerra Civil Espanyola, es va exiliar a Mèxic el 1939. Hi va participar en diverses activitats de la República espanyola a l'exili i també va treballar com a geògraf. Va ser un dels supervisors del diccionari eciclopèdic UTEHA publicat a Mèxic, de prestigi reconegut.

Martí Rouret i Callol (L'Escala, Alt Empordà, 1902-Mèxic, 1968), mestre de formació, va dedicar-se a la política i al periodisme, a més de ser empresari editor. Va estudiar a la Normal de Girona, i posteriorment va exercir la professió de mestre a Móra d'Ebre (1926). Atret pels llibres, va fundar-hi la publicació L'ideal de

l'Ebre (1930), on també va ser el fundador de la Federació Radical Socialista de la Ribera i Terra Alta. També va ser col.laborador de l' Empordà Federal de Figueres i de L'autonomista de Girona. Va ser militant d'Esquerra Republicana de Catalunya des de la seva fundació, partit del qual, el 1932, va ser elegit diputat al Parlament de Catalunya. Va ser empresonat, arran dels fets del Sis d'Octubre. Com a polític, va ser conseller de Sanitat (1936) i també comisari d'Ordre Públic. També va ser nomenat sots-secretari de la Presidència de la Generalitat quan n'era president Companys. El 1939 es va exiliar a França i més tard a Mèxic, on va arribar el 1942. Per tenir un modus vivendi va muntar un negoci amb el seu cunyat Josep Murià i també va ser representant d'una casa de pintures. Finalment, com a cosa curiosa, i més pels gironins, va dirigir l'editorial Edicions Costa Brava, la qual va publicar, com a primer llibre, la novel.la Les òlibes d'Agustí Cabruja, de caire modernista.

Antoni Dot i Arxer (Olot, Garrotxa, 1908 - Houston, Texas, 1972) va ser polític i més tard agent d'assegurances. Va iniciar els seus estudis a Olot i després es va diplomar a la Universitat de Montpeller. Va ser fundador de la Revista d'Olot (1926) i els setmanaris Acció Ciutadana (1930) i Esquerra (1934). Va ser membre del primer consell executiu d'Esquerra Republicana de Catalunya (1931). Va ser diputat per aquest partit, secretari primer del Parlament de Catalunya (1932) i director general d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya (1937-1939). Arran de la guerra civil, es va exiliar a Mèxic, on el 1942 va

crear l'empresa d'assegurances Dot e Hijos y Asociados. També va ser vice-president de l'Orfeó Català i president de l'Institut Català de Cultura. El 1966 va publicar a Mèxic Presència, on es fa un recull d'articles i de parlaments.

Capítols XLII

Professors i mestres del XIX-XX i XX

(en un quadre)

Segle XIX-XX: Joaquim Xirau, filòsof, professor a la Universitat Autònoma de Mèxic i destacable pedagog; Joan Roura, professor a la Universitat Autònoma de Mèxic i vocal de l'Academia Hispano-Mexicana. XX: Joan de Garganta, professor a la Universitat d'Antioquía, a Colòmbia; Abili Bassets, professor a la Universitat de Buenos Aires; Josep Bargés, mestre destacat en l'ensenyament mig, a Mèxic; Manuel Pérez Vila, especialista en Simón Bolívar, a Veneçuela; Josep Pascual Buxò, lingüista destacat a la Universitat Autònoma de Mèxic.

Joaquim Xirau i Palau (Figueres, Alt Empordà, 1895 - Mèxic, 1946) va ser advocat i filòsof. Es va llicenciar en dret per la Universitat de Barcelona i es va doctorar a Madrid. Va ser deixeble de Serra i Hunter i Ortega y Gasset. Va ser catedràtic de filosofia de l'Institut de Vigo i posteriorment a les universitats de Saragossa i Barcelona. Va ser degà de la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. El 1939 es va exiliar a França, la Gran Bretanya i Mèxic. En aquest darrer país va ser professor a la Universidad Nacional Autónoma

124

de México (UNAM) i al Liceo Franco-mexicano. Va ser considerat, per la seva tasca, un remarcable pedagog. Va ser autor de diverses obres, entre les quals cal esmentar El sentit de la veritat, Lo fugaz y lo eterno, Amor y mundo (1940), La recerca d'una nova ciutat de Déu, El pensamiento y la obra de Bergson (1944), Ramon Llull, filosofía y mística (1945), etc. Va morir arrolat per un tramvia. Era el pare de Ramon Xirau, filòsof molt destacat, format a Mèxic, professor a la Universidad autónoma de México i a diverses universitats europees, doctor honoris causa per la Universitat Autònoma de Barcelona.

Joan Roura i Parella (Tortellà, Garrotxa, 1897 - Middletown, Connecticut, 1983) va ser un pedagog i filòsof. Va formar part del grup de filòsofs de l'exili republicà. Va estudiar a les universitats de Barcelona, de la qual després va ser professor, Madrid i Berlín. Va rebre rebre formació intel.lectual dels ben coneguts professors E. Spranger, W. Sombart, K. Lewin i N. Hartman. L'any 1923 va publicar, amb col.laboració de F. Panizo, Cuestionaria de pedagogía. El 1930 cinco conferencias sobre orientación profesional. En acabar la guerra civil es va exiliar a Mèxic. Va ingressar com a professor a la Casa de España, que va esdevenir amb el temps el conegut centre acadèmic Colegio de México, de 1939 a 1945. També va ser professor de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic. Va exercir com a president del Patronato Cervantes i va ser vocal de l'Academia Hispano-Mexicana. Va escriure diversos articles, dels quals alguns es van publicar a les revistes catalanes creades a

l'exili. A Mèxic van aparèixer algunes obres: Educación y ciencia (1940), tesi doctoral que va ser escrita a Barcelona el 1937; Eduardo Sparanger y las ciencias del espíritu (1944). Va residir un temps als Estats Units, on a la Wesleyan University va ser catedràtic. Altres obres, també elaborades a Mèxic, van ser El mundo histórico social (1947), La educación viva i Tema y variaciones de la personalidad (1950).

Joan de Garganta i Fàbrega (Olot, Garrotxa, 1902 - Medellín, colòmbia, 1973) era professor i periodista. Fill de l'escriptor Josep M. de Garganta i Vila-Manyà. Va estudiar dret i filosofia i lletres. Va ser professor d'història de la cultura a l'Escola Superior de Paisatge de Catalunya (Olot) i dirigent d'Acció catalana (1930-1939). Va ser batlle d'Olot, regidor i diputat de la Diputació Provincial de Catalunya. Va col.laborar als diaris El Matí, La Publicitat i L'Oreig d'Olot, on va publicar articles literaris i polítics. Va exercir com a cap dels Serveis Correccionals de la Conselleria de Justícia de la Generalitat (1938-1939). El 1939, amb el seu germà Miquel, es va exiliar a Colòmbia, on va residir a Barranquilla. Tots dos gaudien de l'amistat i protecció del president de la República Colombiana, Eduardo Santos. Va exercir-hi la docència. Des de 1945 va ensenyar història de la cultura i de l'art a la Universitat d'Antioquia, a Medellín, on es va jubilar el 1967. Va continuar l'activitat periodística (escrita, radiofònica o televisiva). Es va casar amb la colombiana Carlota Sañuda Uribe.

Abili Bassets (Llagostera, Gironès, 1907) va ser mestre, professor universitari i traductor. Es va graduar de mestre el 1927. Va fer estudis de teologia a la Universitat Gregoriana de Roma, en la qual es va doctorar (1933). Va emigrar a l'Argentina, on va estudiar a la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Buenos Aires. El 1951 va obtenir el títol de traductor públic. El 1933 va anar a Itàlia, on va treballar durant un any a l'institut Pontifici de Roma. En retornar a l'Argentina va ser professor a la Universitat de Buenos Aires al Colegio Nacional, a la Facultat de Filosofia i Lletres i a l'Escola Nacional de Danses (1955-1958). Es va afiliar al Colegio Argentino de Traductores Públicos de Buenos Aires (1949), a la Asociación Argentina d'Estudios Clásicos, a la Asociación de Romanistas de Rio de Janeiro i a l'Asociación Organística Argentina. Va participar també en les activitats del Casal de Catalunya de Buenos Aires. Dins de la seva obra, cal esmentar *Naturaleza melódica del acento latino* (1943); *Dialogus de luna* (Paris, 1971, escrita en llatí); *Métodos modernos para lenguas antiguas* (Rio de Janeiro, 1971); *Euclides de Cuba e os sertões*; *Catálogo de Biblioteca Cemento Portland* (1943-1958); *Guido de Arezzo* (1929); *Sarmiento y la educación musical* (1935); **TEXTO Y MUSICA DE SALVE REGINA**. Va ser becat per la Universitat Gregoriana (Roma, 1927-1932) i pel Centre d'Estudis Brasilers de Filologia. Va prendre part activa en les coses que es feien al Casal de Catalunya, on va ensenyar català.

Entre els professors, cal esmentar també el cas de Josep Bargés i Barba (Girona, 1907). Va fer els seus estudis de bàsica (1926) a Girona. Va exercir com a professor a les escoles nacionals de Mieres i Calafell. Va ser director del Grup Escolar Canigó de la Generalitat. El 1938 va ser milicià de la Cultura del 524 Batalló de la 30 Divisió. L'any següent es va exiliar a Mèxic, on s'ha dedicat a l'ensenyament al Grup Escolar Cervantes i a l'Escola Secundària Oficial de Córdoba (Veracruz).

Martí Valero i Pujadas (Palamós, Baix Empordà, 1915) va ser mestre i un home dedicat a l'activitat cultural. El 1935 es va graduar a l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya. Va formar part del secretariat de les Joventuts d'Estat Català i corresponsal del diari La Humanitat. Durant la guerra civil va ser comissari de batalló de l'exèrcit republicà. El 1939 es va exiliar a França i el 1949 a l'Argentina, on s'ha establert a Mendoza. Va fer estudis de ciències econòmiques a la Universitat d'Aconcagua (Mendoza). El mateix 1949 va ser encarregat de producció dels estudis cinematogràfics Film Andes SA; el 1969 va treballar com a administrador a l'empresa Frigorífico Regional Andino SA. Des del 1966 fins la seva jubilació ha estat tresorer general del Ministeri de Cultura i Educació de la Província de Mendoza. Ha estat un dels fundadors, a més de president, del Patronat Català de Cultura Francesc Macià. Va ser secretari de premsa de la comissió

organitzadora dels Jocs Florals de la Llengua Catalana. Entre altres càrrecs, ha estat president de la Mutual Catalana Germanor i president del Centre Català de Mendoza.

Manuel Pérez i Vila (Girona, 1926 - Caracas, 1991) va ser historiador i escriptor. Es va exiliar, el 1939, amb la seva família a França. Es va establir a Bordeus, on es va llicenciar en lletres i després va ser professor (1946-1948) a Tolosa. El 1948 va marxar a Bogotà i l'any següent a Caracas. Arran de la seva investigació als arxius veneçolans i colombians, va esdevenir especialista en Simón Bolívar. Va dirigir les investigacions històriques de la Fundació John Boulton. Va publicar una extensa obra sobre diversos aspectes de la vida de Bolívar i sobre cultura i història de Veneçuela. Cal destacar *El legado de Bolívar* (1989) i *Política y políticos del siglo XIX venezolano* (1979), en col.laboració amb Pere Grases.

Joaquim Matilló i Vila (la Cellera de Ter, Selva, 1909 - Nicaragua, 1979) va ser eclesiàstic, arqueòleg i professor. Va ingressar a la Congregació del Germans de les Escoles Cristianes, on va formar-se a Premià de Mar. El 1930 va ser destinat a Colòmbia, país on va estudiar antropologia i arqueologia a la Universitat de l'Atlàntic a Barranquilla i es va dedicar a l'ensenyament. Es va especialitzar en art rupestre, camp en el qual va fer exploracions a Sierra Nevada de Santa Marta (Colòmbia) i a les serres de Managua, a l'illa d'Ometepe, a

Chontales (actual Jerez), a estelí, a Masaya, i a altres llocs d'Amèrica Central. Va ser director del Museu Nacional de

Chontales (actual Jerez), a estelí, a Masaya, i a altres llocs d'Amèrica Central. Va ser director del Museu Nacional de Nicaragua i va publicar obres com *Estas piedras hablan* (1965), *El muerto*, *Isla Santuario* (1968), *Ometepe*, *Isla de círculos y espirales* (1973) i *Las huellas de Acahualinca* (1975), a més de col.laboracions científiques en diverses revistes.

Josep Pascual Buxó (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empor-dà, 1931) és lingüista. Va arribar infant a Mèxic el 1939. Va estudiar a la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, on es va llicenciar en lletres. Va cursar el doctorat a Urbino (Itàlia). Va treballar com a director a l'Escola d'Humanitats de la Univrsitat del Zulia (Veneçuela). Va retornar a Mèxic per incorporar-se de nou a la UNAM, on ha estat director del seminari de poètica de l'Institut d'Investigacions Filològiques. Hi ha portat a terme una intensa activitat acadèmica, fonamentalment en poètica i semiologia. Entre els seus treballs publicats, cal esmentar *Introducción a la poética de Roman Jakobson* (1978), els articles *Estructuras lingüísticas y paradigmas ideológicos* (1981) i *Las articulaciones semánticas del texto literario* (1982-1983) dins la revista *Acta Poética* i *las figuraciones del sentido* (*Ensayos de poética semiológica* (1984). També té obra poètica i assaig sobre literatura mexicana i lingüística comparada.

Capítol XLIII

Catalans amb altres professions

Un actor:

Pere Codina i Mont (Lloret de Mar, Selva, 1880 - Buenos Aires, 1952) va ser un dels pocs actors coneguts originaris d'aquesta zona. Va iniciar la seva formació a Barcelona, on el 1896 va fer els cursos d'art dramàtic del Conservatori d'Isabel II. Va interpretar al Teatre Romea (1904-1905) Mar i cel, Sol, solet i Terra Baixa, d'Angel Guimerà. Va fer teatre a Madrid amb La Compañía Guerrero-Mendoza. El 1906 va viatjar a l'Argentina, viatge que va repetir vuit o deu vegades. Finalment va establir-se a Buenos Aires, on va crear la Compañía Dramática Española, amb la qual va recórrer Mèxic i Sud-amèrica. Va exercir com a director d'escena del Teatro Liceo de Buenos Aires. Es va casar amb l'actriu catalana Teresa Grau. L'Ajuntament de Lloret de Mar li ha dedicat una avinguda amb el seu nom.

Un agricultor:

Pere Coll i Rigau (Torroella de Montgrí, Baix Empordà, 1853 - Pals, Baix Empordà, 1918) va ser un dels pocs agricultors gironis. Molt jove va emigrar a Cuba, on es va dedicar al comerç i va acumular una gran fortuna. En retornar a Pals, va adquirir el mas Gelabert. Va reintroduir-hi el conreu de l'arròs als aiguamolls abandonats de la zona. El 1909 va ser fundador de la Comunitat de Regants de la sèqui del Molí de Pals. Entre altres coses, va lluitar contra la prohibició del conreu de l'arròs a la Comarca. Va tenir un fill, nascut a Cuba, que es va dedicar als bens agro-pecuàries de la família.

Un arquitecte:

Josep Pugi i Abulí (Garriguella, Gironès, 1935) va ser arquitecte i empresari en aquest àmbit. Es va exiliar amb el seus pares a França, on va romandre fins el 1947, any en el qual va emigrar amb la família a Caracas. Va estudiar-hi arquitectura a la Universitat Central de Veneçuela, on es va graduar el 1958, i més tard va impartir-hi classes. Ha fet nombrosos projectes, entre els quals cal destacar l'ampliació del campament de Conaima i diversos dissenys interiors d'ambaixades. És director de les empreses Puig Hermanos CA i Promociones Venezolanas CA; la primera es caracteritza per tenir un sistema de construcció que permet aerotransportar material a la Gran Sabana per contruir-hi, entre altres coses, esglésies, hospitals i escoles. Des de 1960, és professor de tècnica constructiva i materials de construcció a la Universitat Central de Veneçuela; membre de la comissió tècnica de la Comissió Veneçolana de Normes Industrials. El 1964 va ser nomenat secretari de la Comissió Presidencial per al Desenvolupament Urbà i l'Habitatge. El 1986 era membre de la Societat interamericana de Planificació i assessor de vivenda de l'Oficina de Coordinació i Planificació de la Presidència de la República (CORDIPLAN).

Un enginyer:

Jordi Dot i Masdemont (Olot, Garrotxa, 1931) és enginyer civil. Fill del polític Antoni Dot i Arxer. Va emigrar amb la seva família a Mèxic el 1942. Va estudiar a la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic (1950-1954). A l'àmbit laboral, ha estat director de diverses empreses de la construcció, gerent d'obres en

el sistema de drenatge profund de la Ciutat de Mèxic; també conseller de la Cámara Nacional de la Industria de la Construcción (1980-1982) i director de l'Asociación Mexicana de Tuneles y Obras Subterráneas. Ha estat fundador de les empreses DYSTEL SA de CV i DOCA. INGENIERÍA SA de CV. Ha participat en les activitats de l'Orfeó Català de Mèxic, del qual ha estat vocal.

Un escultor:

Miquel Blay i Fàbregas (Olot, Garrotxa, 1866 - Madrid, 1936) va ser escultor. De molt jove va treballar a Olot als tallers d'estatuària religiosa dels germans Vayreda. Va entrar a l'Escola de Dibuix d'Olot, on va tenir com a mestre Josep Berga i Boix, del qual va aprendre dibuix i tècnica d'escultura amb un aprofitament molt remarcable. Va fer també estudis a Roma (1883) i després a París, a l'Academie Julien, a l'Academie de Belles Arts i al taller de l'escultor Henri Chapu. A partir de 1906, es va establir definitivament a Madrid. El 1909 s'en va anar a Buenos Aires, on va fer el monument al pròcer Mariano Moreno i un relleu en memòria a Juan Ponce de León, conqueridor de Florida, a la catedral de Puerto Rico. Cal remarcar de l'autor obres com Els primers freds (1892), al museu d'art Modern de Barcelona, Desclosa (1908), Cançó Popular, grup escultòric de la façana del Palau de la Música catalana, el Monument a Chávarri, a portugalete (País Basc), el monument a Federico Rubio (Madrid). Va guanyar diversos premis i va ser membre de les acadèmies de belles arts de Barcelona i Madrid.

Un fotògraf

Un dels pocs catalans artistes fotògrafs és Jaume Gispert (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà, s. XIX - ?, s. XX). El 1890 va arribar a Cuba, a l'Havana. Va fundar-hi un taller fotogràfic. Va guanyar diversos premis, entre els quals cal esmentar la medalla de plata en l'Exposició Industrial de Cuba de 1991, la medalla d'or en l'exposició d'Anvers, també el 1911, la medalla d'or a París el 1913, el gran premi d'art fotogràfic als EUA i la medalla d'or a Gènova el 1922.

BIBLIOGRAFIA

CID MULET, Juan: **México en un himno. Génesis e historia del himno nacional.** Ediciones Divulgación. Mèxic, 1954.

CIFRÉ de LOUBRIEL, Estela: **Catálogo de extranjeros residentes en Puerto Rico en el siglo XIX.** Río Piedras (Puerto Rico), 1962.

FERNÁNDEZ-SHAW, Carlos M.: **Presencia española en los Estados Unidos.** Cultura Hispánica. Madrid, 1987.

FRESCO, Mauricio: **La emigración republicana española. Una victoria de México.** Editores Asociados, México, 1950.

FURLONG, Guillermo: **Los jesuitas y la cultura rioplatense.** Montevideo, 1933.

LLORENS, Vicente: **Memorias de una emigración.** Santo Domingo 1939-1945 i Arie, Barcelona, 1975.

NIETO FELINER, Fernanda: **Obra impresa del exilio español en México, 1939/1979. Catálogo de la exposición el Ateneo Español de México.** Museo de San Carlos. Mèxic, 1979.

ODONNE FALCÓN, Juan: **La emigración europea al Río de la Plata.** Banda Oriental. Montevideo, 1966).

Diccionario biográfico colonial argentino. Huarpes SA. Buenos Aires, 1945.

FERNÁNDEZ SHAW, Carlos M.: **Presencia española en los EEUU,** 2a. edició. Cultura Hispánica. Madrid, 1987.

AINAUD DE LASARTE, Joan: **Capitans de Tossa a Veneçuela en el segle XVII,** dins *Miscel.lània Pau Vila.* Mont Blanc, Granollers, 1975.

Les Amèriques i Catalunya. Cinc segles de presència catalana. Generalitat de Catalunya/Comissió amèrica i Catalunya 1992. Barcelona, 1992.

A Mèxic. Homenatge de Catalunya a Mèxic. Exposició. Generalitat de Catalunya/Comissió Amèrica i Catalunya 1992. Barcelona, 1990.

ARROM, Juan José: "Un missioner català, autor del primer llibre escrit al Nou Món", a **I Jornades d'Estudis Catalano-americanos.** Generalitat de Catalunya/Comissió del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica. Barcelona, 1985.

ARTÍS-GENER, Avel.lí; HERNÁNDEZ, Prócoro: "El nou Món acull l'exili", a **Les Amèriques i Catalunya.** Generalitat de Catalunya/Comissió Amèrica i Catalunya 1992. Barcelona, 1992.

BARNADES i ENDINYAC, Josep M.: **Els catalans a les Indies (1493-1830),** tres vols. Generalitat de Catalunya/Comissió Amèrica i Catalunya 1992. Barcelona, 1991.

BLAYA GIRALT (i altres): **El Progreso catalán en América**, 4 vols. Blaya y Giralt. Santiago de Xile, 1922-27.

BOADA, Irene: "Artistes plàstics catalans a Amèrica (1830-1980)", a **IV jornades d'Estudis Catalano-americans**. Generalitat de Catalunya/Comissió Amèrica i Catalunya 1992. Barcelona 1992.

CABRUJA, Agustí: "El pintor Josep Ramis i les missions de Califòrnia", a **Revista de l'Orfeó Català**, núm 13. Mèxic, 1963.

CAMBÓ i Batlle, Francesc: **Memòries 1876-1936**. Alpha. Barcelona 1981.

CARBONELL i GENER, Josep: **Les Indies, horitzó nou. Sitges i la carrera d'Amèrica**. Grup d'Estudis sitgetans. Sitges, 1984.

CARNER I RIBALTA, Josep: **Els catalans en la descoberta i colonització de Califòrnia. Seguit del "Diari històric" de Gaspar de Portolà**. Biblioteca Catalana. Mèxic, 1947.

CASTELLS, Victor: **Catalans d'amèrica per la independència**. Pòrtic. Barcelona, 1986.

CIFRÉ DE LOUBRIEL, Estela: **La formación del pueblo puertorriqueño. La contribución de los catalanes, baleáricos y valencianos**. Instituto de Cultura Puertorriqueña. San Juan, 1975.

CUGAT i MINGALL, Xavier: **Yo cugat (mis primeros 80 años)**. DASA. Palafrugell, 1981.

ESTEBAN DEIVE, Carlos: "Fray Ramón Pané y el nacimiento de la etnografía" a **Boletín del Museo del Hombre Dominicano**, núm 6. Santo Domingo, 1976.

FABREGAS i BARRI, Esteve: "Lloretencs d'Amèrica. Joan Valls i Ferrer", a **Lloret Gaceta**, Lloret de Mar, 1981.

FÀBREGAS i SURROCA, Xavier: **Catalans terres enllà**. Bruguera. Barcelona, 1967.

FELIPÓ i ORIOL, Ramon: **El català al món, premsa i ràdio en català a Europa, amèrica i Oceania**. El Llamp. Barcelona, 1984.

FERRER, Miquel: **La Generalitat de Catalunya a l'exili**. Aymà. Barcelona, 1977.

GIL i VILA, Rosa: **Els indians**. Quaderns de la Revista de Girona, núm 22. Girona, 1989.

HERNÁNDEZ AGUILAR, Prócoro: "la cultura escrita dels catalans exiliats a Mèxic", a **III Jornades d'Estudis Catalano-americans**. Generalitat de Catalunya / Comissió amèrica i Catalunya 1992, Barcelona, 1992.

HERNÁNDEZ AGUILAR, Prócoro: **Els catalans i el món indígena americà**. Generalitat de Catalunya / Comissió Amèrica i Catalunya. 1992, Barcelona, 1992.

MANENT i SEGIMON, Albert: **La literatura catalana a l'exili.** Curial. Barcelona, 1976.

MARTÍ, Carles: **Los catalanes en América. Cuba.** Minerva. Barcelona, 1918 (2a. edició, 1921).

MARTÍ, Carles: **Influència dels catalans en el comerç i la indústria de Cuba.** L'Havana, 1923.

MARTÍNEZ SHAW, Carlos: "Catalunya i el comerç amb Amèrica: final d'una llegenda", a **L'Avenç**, núm 15. Barcelona, 1979.

MARTÍNEZ SHAW, Carlos: **Cataluña en la carrera de Indias.** Crítica. Barcelona, 1981.

MÓRA, Antoni: "La filosofia catalana a l'exili. Pèrdues, intercanvis i retrobaments", a **I Jornades d'Estudis Catalano-americanos.** Generalitat de Catalunya / Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica. Barcelona, 1985.

OLIVA i MELGAR, Josep M.: **Cataluña y el comercio privilegiado con América en el siglo XVIII. La real compañía de comercio de Barcelona a Indias.** Universidad de Barcelona. Barcelona, 1987.

PANÉ, Ramon: **Relació sobre les antiguitats dels indis** (nova versió amb notes, mapa i apèndixs per José Juan Arrom). Generalitat de Catalunya / Comissió Amèrica i Catalunya 1992. Barcelona, 1990.

PARIS CORCOLL DE ODDONE, Blanca: **Figuras e instituciones catalanas en el Uruguay.** Florensa & Lafont. Montevideo, 1960.
PEYRÍ i ROCAMORA, Antoni: **Els metges catalans emigrats** (Mèxic, Club del Llibre Català, 1953).

ROY, Joaquim: **Catalunya a Cuba.** Barcino. Barcelona, 1988.

SOBREQUÉS i CALLICÓ, Jaume: **Els catalans en els orígens històrics de Califòrnia.** Columna Edicions. Barcelona, 1991.

TUDELA i PENYA, Xavier: **Catalans de fora.** El Llamp. Barcelona, 1985.

VILA i COMPOSADA, Marc-Aureli: **Els caputxins catalans a Venezuela.** Ariel. Barcelona, 1969.

YÁÑEZ GALLARDO, César: **L'emigració catalana a Amèrica entre 1830 i 1930**, a **III Jornades d'Estudis Catalano-americanos.** Generalitat de Catalunya / Comissió Amèrica i Catalunya 1992. Barcelona, 1990.